

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för ABM
Biblioteks- och informationsvetenskap

ALP och SIDA

– samarbete för att överbrygga digital divide

”The skill, energy and and commitment of the world’s libraries will not fail you in the struggle to bridge the digital divide – provide you give them the resources required.”

Camilla Andersson

Magisteruppsats, 20 poäng, vt 2005
Institutionen för ABM
Handledare: Inga-Lill Aronsson

Uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 276

ISSN 1650-4267

1. Inledning	2
1.1 Syfte och frågeställningar.....	3
1.2 Material och metod.....	3
1.3 Disposition.....	4
1.4 Definitioner	5
2 Globalisering och lokalisering: teoretisk ram	7
2.1 Globalisering/lokalisering	8
2.2 Kommunikationsmediernas betydelse.....	11
2.3 Tillämpning av Bauman och Jansson	13
3 Forskningsöversikt	14
3.1 ALP.....	14
3.2 Forskningsöversikt: svenska magisteruppsatser.....	15
3.3 Bibliotek och utvecklingsarbete	18
4 Digital Divide och bibliotekets roll i informationssamhället	21
4.1 Vad innebär 'digital divide'?.....	21
4.2 Kritik mot IT som utvecklingsmedel.....	26
4.3 Biblioteket som demokratisk institution.....	32
5 IFLA/ALP	36
5.1 Vad är IFLA?.....	36
5.2 Vad är ALP?.....	37
5.2.1 Strategisk plan 2004-2005.....	39
5.2.2 ALP:s projektstöd.....	40
5.3 ALP:s IT-projekt i praktiken	41
5.3.1 Statistik över IT-projekt	43
5.3.2 Utveckling av bibliotekariers IT-kompetens i Afrikaregionen.....	44
5.3.3 Projekt: <i>Bridging the Information Divide</i>	46
6 Sida	48
6.1 Vad är Sida?	48
6.1.1 Sidas arbete med IT i biståndet	49
6.1.2 Sida och telestugor	50
6.1.3 Ny teknik och Sidas framtida arbete med IT.....	51
6.2 Telestugor och bibliotek	52
6.3 ALP:s relation till Sida	55
7 Slutdiskussion	57
7.1 ALP, Sida och bibliotek	59
7.2 Avslutande kommentarer	63
8 Sammanfattning	64
9 Käll- och Litteraturförteckning	66
Otryckt material	66
I uppsatsförfattarens ägo:.....	66
Tryckt material.....	67
Bilaga 1	71
Lista på ALP:s projekt med IT.....	71
Projekt med IT som primärt fokus	71
Projekt med IT som komplement.....	72

1. Inledning

Idag sker en stor del av vår informationshämtning och vårt informationsutbyte via Internet. För många människor i Sverige samt i många andra i-länder har det blivit till en del av vardagen; vi använder oss av den tekniska utvecklingen i vår informationssökning och letar bland databaser och andra informationskanaler. För att få hjälp med de frågor som dyker upp i samband med detta, kan vi vända oss till vårt bibliotek och förvänta oss att bibliotekarien ska kunna hjälpa oss att hitta det vi letar efter. Informationskällorna finns tillgängliga, ofta i våra hem, och om inte där, i alla fall inom räckhåll. Detta är en tillgång vi sällan ifrågasätter eftersom det tycks som om informationen ”bara finns där”, men detta är en privilegierad situation.

Vid ett tillfälle under vårterminen 2004 fick studenter i Biblioteks- och informationsvetenskap möjlighet att delta vid ett besök av Kay Raseroka, dåvarande ordförande för International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) på Carolina Rediviva universitetsbibliotek. Genom den föreläsning hon höll vid detta tillfälle väcktes mitt intresse för de problem som den tekniska/informationsmässiga utvecklingen har fört med sig. Hon talade om de ”informationsfattiga” ländernas situation och den informationsklyfta (digital divide) som ytterligare har vidgats på grund av den tekniska utvecklingen. Hur ska man i dessa länder kunna få tillgång till den nya tekniken när man inte ens har en väl uppbyggd infrastruktur och därmed saknar ett heltäckande telefonnät? En stor del av jordens befolkning är, på grund av landets ekonomi och andra faktorer, marginaliserade i det globala informationsutbytet. Är det då ens aktuellt att börja tala om en datorisering? Eller är detta möjligtvis en väg till utveckling och en bättre levnadsstandard?

Under besöket fick jag även höra talas om ett av IFLA:s kärnprogram, Action for Development through Libraries Programme (ALP) med säte på Carolina Rediviva. Eftersom ALP arbetar med dessa frågor kom jag att intressera mig för den verksamhet programmet bedriver.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka vilken roll bibliotek har både som organisation (IFLA/ALP) och institution (det fysiska biblioteket) i utvecklingen av den digitala informations spridningen i länder med liten eller dåligt utvecklad infrastruktur samt hur detta arbete går till. ALP arbetar bland annat för att sprida informationsteknologi i utvecklingsländer och integrera den i samhället på de olika utvecklingsnivåer som länderna befinner sig på. Att utröna hur denna verksamhet i praktiken är utformad är intressant. Vilka aktiviteter ägnar sig denna organisation åt?

Sida¹ är ALP:s främsta bidragsgivare. Vilken syn har de på utveckling med hjälp av IT? Hur fungerar deras samarbete i denna fråga? Avspeglas Sidas syn på bistånd i ALP:s verksamhet?

Frågor av intresse är: vad betyder tillgång till digital information samt det motsatta; vad innebär det för ett land, en folkgrupp eller en person som inte har denna tillgång, hur skiljer sig de ”informationsrika” levnadssituation från de ”informationsfattiga”? Är en sådan uppdelning rimlig? Och vad betyder utveckling med hjälp av IT?

Tillgång till information beskrivs ofta som en mänsklig och demokratisk rättighet. Inom biblioteksvärlden är detta ett vanligt synsätt som ofta sätts i samband med artikel nitton i FN:s deklaration för mänskliga rättigheter. På grund av detta har jag valt att i denna uppsats ha ett demokratiperspektiv.

1.2 Material och metod

Uppsatsens undersökning av de två organisationernas IT-arbete baseras främst på det material jag har kunnat finna på ALP:s och Sidas respektive hemsidor. Detta underlag består bl. a. av rapporter, måldokument och strategier. Jag har även tagit del av interna och aktuella dokument som ALP-kontoret har kunnat förse mig med. ALP-kontoret har även bistått med upplysningar om olika projekt och sin övriga verksamhet i en intervju samt hjälpt mig att klassificera sina olika projekt, något som annars inte skulle ha varit möjligt att göra inom uppsatsens begränsade tidsramar. En e-postkommunikation med en ansvarig för Sidas IT-arbete har även varit nödvändig för att klargöra en del frågor rörande deras verksamhet.

¹ Sida, Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete.

För begreppet 'digital divide' kommer jag främst att använda artiklar inom biblioteks- och informationsvetenskap, men eftersom begreppet studeras inom många olika discipliner är det svårt att utesluta relevanta bidrag från andra ämnesområden samt från Sida. Artiklarna har jag främst funnit genom sökningar i den biblioteks- och Informationsvetenskapliga tidskriftsdatabasen Emerald. Sökningar i andra databaser samt enskilda tidskriftssökningar har även utförts.

Närläsning av det presenterade materialet har varit metoden för undersökningen.

I intervjun med de anställda på ALP-kontoret, Gunilla Natvig och Birgitta Sandell, har jag valt att använda mig av kvalitativ intervjumetod. För att generera så stor mängd information som möjligt bedömde jag det mest passande att utföra den som en ostrukturerad och ej standardiserad intervju, något som är mycket vanligt inom kvalitativa undersökningar. Denna metod karaktäriseras av att frågorna inte är helt utarbetade vid intervjutillfället och den intervjuade får till stor del bestämma innehållet i intervjun. Intervjun liknar ett samtal, men skiljer sig åt genom att det endast är den ena personen som vill generera information ur den andra. Den som utför intervjun försöker dock att hålla samtalet inom undersökningens ramar.² Detta försökte jag att göra genom att medföra stolpar och preliminära frågeställningar vid intervjutillfället.

Denna intervjumetod har gett mig en bättre inblick i hur arbetet fungerar i alla olika led än vad som är möjligt att utröna endast genom att läsa projekt-rapporter och liknande. Resultatet (av intervjun) redovisas ej inom ett stycke, utan används istället som komplement när annan information brister i fullständighet.

1.3 Disposition

Uppsatsens undersökningsdel är i huvudsak indelad i tre avsnitt:

En presentation av fenomenet 'digital divide' och dess betydelse. Eventuella hinder samt kritik mot biståndsarbete inom området undersöks. Bibliotekens roll i informationssamhället och dess möjligheter att motverka 'digital divide' utreds.

² Hartman, Jan, 1998, *Vetenskapligt tänkande: från kunskapsteori till metodteori*, s. 252.

ALP:s verksamhet samt dess arbete för att överbrygga informationsklyftan presenteras. Ett urval av de projekt ALP driver inom området granskas för att kunna skönja vilken utveckling de har haft genom åren samt vilken syn på utvecklingsarbetet de förmedlar.

Sidas organisation introduceras och deras syn på utvecklingsarbete med hjälp av IT avhandlas. Sidas relation till ALP undersöks. Telestugor (se s. 51 för förklaring) i förhållande till bibliotek undersöks.

Förutom löpande kommentarer och analyser genom texten följer ett summerande diskussionskapitel som är följt av en sammanfattning.

1.4 Definitioner

- U-land är kortform av underutvecklat land eller mer positivt, utvecklingsland. Ordet har sedan 1940-talet använts om en grupp länder i Afrika, Asien och Latinamerika som har mottagit humanitärt och annat bistånd, med syfte att påskynda deras utveckling och minska skillnaderna mellan rika och fattiga. Ordets teoretiska betydelse har både beskrivits som underutveckling i form av ekonomisk eftersläpning och som ett exploaterat läge i världsekonomin.³
- U-länder brukar även gå under beteckningen "tredje världen" Den första världen är den västerländska och "demokratiska" världen, den andra världen är den "kommunistiska" och den tredje världen var till en början de länder som stod utanför maktblocken och var neutrala, t.ex. Sverige. Denna klassificering fick med tiden en mer ekonomisk betydelse och tredje världen blev då de länder som var på väg att bli medlemmar av den första eller andra världen. I dagens betydelse används begreppet när man talar om länder som håller på att utvecklas ekonomiskt i allmänhet.⁴
- På senare tid har även begreppet fjärde världen uppkommit. Detta är en benämning på tredje världens fattigaste länder. Dessa utmärker sig genom att de alla har en låg Bruttonationalprodukt (BNP) per invånare, att en låg andel av landets BNP utgörs av industriproduktion och att landet har en hög andel icke läskunniga. När man idag talar om fjärde världens

³ Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se>, 2005-06-21.

⁴ Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se>, 2005-06-21.

befolkning avser man vanligen etniska minoriteter och ursprungsbefolkningar som kämpar för självständighet och överlevnad. Deras intressen korresponderar sällan med politiken i den nation de har råkat bli delar av. Exempel på detta är Amerikas indianer och maorierna på Nya Zeeland, men även samerna i Skandinavien. På initiativ av WHO har begreppet även börjat användas om befolkningen i de rika ländernas storstadsslum.⁵

- I-land, kortform för industriland är benämningen på världens mest industrialiserade och ekonomiskt utvecklade länder. Det existerar ingen egentlig definition av termen, men till dessa räknas oftast stater med hög tillverkningsindustri och hög nationalinkomst hos sina invånare. Trots tillverkningsindustrins centrala betydelsen för definitionen, har de länder som räknas till i-länder idag, istället en ökande del arbetskraft inom service-sektorn. Gränsen mellan vad som är i- och u-land är flytande.⁶

Vad gäller definitionerna av begreppen u-land, tredje världen och fjärde världen, används de ofta slarvigt. Betydelseerna flyter ihop och begreppen blandas. Ofta används ett av begreppen för att beskriva betydelsen av dem alla. Jag har valt att i uppsatsen endast använda begreppet u-land. Detta på grund av att det är det mest använda av begreppen samt att det har den vidaste definitionen.

⁵ Ovesen, Jan, "Fjärde världen", *Nationalencyklopedin*, www.ne.se 2005-06-21.

⁶ Erlandsson, Ulf, "Industriland", *Nationalencyklopedin*, www.ne.se, 2005-06-21.

2 Globalisering och lokalisering: teoretisk ram

I mitten av 1900-talet började man att tala om globalisering. Samhällsutvecklingen blev alltmer beroende av globala processer. Utlandsinvesteringarna och många investeringar till länder som förut inte räknades som ekonomiskt utvecklade ökade, särskilt av utländskt kapital till Asien men även till Sydamerika m.fl. Totalt har man kunnat se en ökad internationalisering ifråga om varor, tjänster och finanser. Men alla världens länder och kontinenter inkluderas inte i detta, t.ex. Afrika har gått tillbaka i ekonomisk utveckling under 1990-talet.⁷

Det finns många olika uppfattningar om vad globalisering innebär. Man kan dock urskilja fem olika inriktningar: *världssystemtesen* (argumenterar för att globaliseringen inte är något nytt fenomen, utan att tendensen snarare alltid eller under mycket lång tid har funnits), *tesen om ny internationell arbetsfördelning* (om ny, billig, internationell arbetskraft till följd av en liberal marknad), *tesen om nätverksamhället* (information som samhällsdrivande kraft), en *nyliberal ideologi* (fria marknader och obegränsade kapitalförflyttningar) och en *koppling mellan tid och rum* (världen krymper).⁸

Många är de som har studerat globaliseringen. Sociologen Zygmunt Bauman är en känd forskare inom området som kan placeras in i gruppen av teoretiker som utgår från en *koppling mellan tid och rum*. Han har dock fått kritik för att underbetona betydelsen av kommunikationsutvecklingen i globaliseringsprocessen.⁹ Trots detta finner jag hans globaliseringsteori relevant för min uppsats. Jag har valt att koncentrera mig på de avsnitt som behandlar tidens och rummets inverkan på information och kommunikation.

⁷ Magnusson, Lars, 2002, *Teorier om imperialism och globalisering*, s. 191 ff.

⁸ Magnusson, 2002, s. 198 ff.

⁹ Jansson, André, 2004, *Globalisering – kommunikation och modernitet*, s. 17.

Förutom Bauman kommer jag att använda mig av den svenske medie- och kommunikationsforskaren, André Jansson som framhåller kommunikationsutvecklingens betydelse för globaliseringsprocessen.

2.1 Globalisering/lokalisering

For some, 'globalization' is what we are bound to do if we wish to be happy; for others globalization is the cause of our unhappiness. For everybody, though, 'globalization' is the intractable fate of the world, an irreversible process; it is also a process which affects us all in some measure [...].¹⁰

Bauman anser att globalisering åtskiljer samtidigt som den förenar, och båda i lika hög grad. Orsakerna till åtskiljningen är desamma som till föreningen. För vissa framstår processen som att de globaliseras, medan den för andra ter sig som om de lokaliseras.¹¹ För de första upplevs detta som frihet medan samma process för de senare upplevs som att de förlorar kontrollen över sina egna liv. Globalisering är således, enligt Bauman, något som händer oss, och har vi inte de nödvändiga redskapen för att bli fria i den globala världen, finner vi oss allt mer avskurna – lokaliserade.

Att lokaliseras i vår senmoderna/postmoderna värld, där mobilitet är ett av de främsta värdena, är inte något önskvärt. Den som är lokaliserad blir maktlös och alltmer beroende av handlingar bortom egen kontroll, och kommunikationen mellan de lokaliserade och de globaliserade försvinner mer och mer.¹² Alla mänskliga handlingar sker i det lokala, men trots detta kan en elit förflytta sina handlingar till den globala spelplanen. Denna möjlighet finns inte för den största delen av jordens befolkning som ser sig allt mer isolerade från makten.

Ett avstånds längd beror, enligt Bauman på hastigheten med vilken den kan övervinnas, samt kostnaden för att uppnå den önskade hastigheten. I de globaliserade eliternas värld är skillnaderna enligt honom, till följd av detta, inte stora mellan "här" och "där", "innanför" och "utanför", "nära" och "fjärran". Teknik som möjliggör transporter av information, utan eller endast marginellt med förflyttning, spelar därmed en särskilt viktig roll. Genom att med teknik skilja information från dess budbärare och dess föremål, uppnås

¹⁰ Bauman, Zygmunt, 1998, *Globalization. The Human Consequences*, s. 1.

¹¹ Bauman, 1998, s. 2.

¹² Bauman, 1998, s. 2 ff.

en hastighet med vilken det är omöjligt för kroppar att färdas. Webben har nu, enligt Bauman, helt avskaffat föreställningen om distans och att färdas, och information blir därmed på så sätt både i teorin och praktiken omedelbar.¹³ Världen krymper således för den ekonomiska och informationskraftiga eliten som kan tillgodogöra sig fördelarna med denna teknik, medan världen tenderar att bli större och än mer oöverskådlig för den som är utan denna tillgång.

Samhällen sammanhålls förut bl.a. av skillnaden mellan den omedelbara kommunikationen inom samhället och svårigheten med att kommunicera mellan platser. Till följd av detta anser Bauman att dagens gemenskaper förefaller att vara bräckliga på grund av att kommunikation inom en gemenskap inte längre har några fördelar gentemot kommunikation mellan gemenskaper – båda är ögonblickliga. Bauman anser att det mest revolutionerande med den nya tekniken är att skillnaden i kostnad mellan att överföra information globalt eller lokalt har försvunnit.¹⁴

Bauman gör observationen: "[...] rather than homogenizing the human condition, the technological annulment of temporal/spatial distances tends to polarize it." Detta innebär att när avstånd inte längre har någon betydelse, förlorar även platser, åtskiljda genom avstånd, sin mening. Informationens oberoende av kroppslig förflyttning betyder för de mobila eliterna en "defysikalisering", dvs. deras kroppar spelar ingen roll och även om de fysiskt befinner sig på plats är de ändå befriade från det lokala. Detta förkroppsligas av cyberrymden i vilken kroppen inte spelar någon roll, men cyberrymden spelar roll för kroppar. Makten finner där en isoleringens trygghet helt immun från lokal inblandning.¹⁵ Eftersom makten i cyberrymden är onåbar och fjärran för den lokaliserade, saknar den personen möjlighet att påverka. Beslut som påverkar den lokaliserade fattas i den abstrakta cyberrymden och dessa beslut är även abstrakta för beslutsfattarna. För dem är inte heller de lokaliserade synliga, utan besluten ter sig mest som penningtransaktioner.

Bauman anser att fysiska offentliga rum minskar i antalet och möten mellan människor sker alltmer sällan. Makten kan välja sin isolering, medan de lokaliserade finner sig bli isolerade. Eliternas exterritorialitet känns som en befrielse, men de som tvingas till territorialitet upplever att de lever i en fängelseliknande miljö.¹⁶

¹³ Bauman, 1998, s. 13 ff.

¹⁴ Bauman, 1998, s. 15.

¹⁵ Bauman, 1998, s. 18 ff.

¹⁶ Bauman, 1998, s. 21 f.

Bauman argumenterar för att vi har gått från Michel Foucaults panoptiska modell om den moderna makten, där få bevakar många utan att synas, till *synopticon* där många betraktar få. *Panopticon* tvingade personer till platser där de kunde bli övervakade, medan *synopticon* inte behöver tvinga någon – det förför istället personer till att iaktta. De nya medierna beskrivs ofta som interaktiva, något som enligt Bauman är högt överskattat. Webben är inte till för alla och de lokaliserade som får tillträde tvingas göra sina val efter, av de globaliserade, förutbestämda ramar. I detta *synoptikon* betraktas de globala av de lokala.¹⁷

Globaliseringens djupaste innebörd är, enligt Bauman, att världsfrågorna tycks egensinniga och oregerliga och saknar centrum. Detta skiljer globaliseringen från universalisering. Denna skulle innebära skapandet av en global ordning med lika livsvillkor överallt. Globaliseringen, som kom i dess ställe, tycks främst anspela på oförutsedda följder av den, alltså inte vad vi globalt vill göra utan det som händer med oss alla.¹⁸ Globaliseringen är således en företeelse utom kontroll.

Globalisering och territorialisering är två olika sidor av samma process – den globala omfördelningen i självständighet, makt och handlingsfrihet, vilken har skapats av den nya hastigheten hos tekniken. Den nya mobilitetens särskiljande sätter igång dessa båda tendenser och globaliseringen omfördelar rikedom och fattigdom, frihet och bundenhet. Det som är ett fritt val för vissa blir tvång för andra. Dessa ”andra” som lever i en utsiktslös värld ökar ständigt i antal. De lever i glocalisering – processer som har att göra med koncentration av kapital, finanser och all möjlighet till val och handling, men främst koncentration av de två synonyma friheterna att röra sig och agera.¹⁹

För de grupper som talar om den nya världsordningen som inkluderande kraft innebär frihet, särskilt handelns och kapitalets, att välståndet kommer att växa exponentiellt och komma alla till godo. Bauman anser dock att mediet i vilken den globala marknaden uppkommer inte underlättar situationen, utan snarare förvärrar den. Rikedomar växer utan att komma de fattiga till godo, de tillhör den virtuella verkligheten bortom deras verkligheter. Teknik som står över tid och rum behöver kort tid för att tömma och utarma rummet. Kapitalet blir då helt globalt.²⁰

¹⁷ Bauman, 1998, s. 34 f & 49 ff.

¹⁸ Bauman, 1998, s. 59 ff.

¹⁹ Bauman, 1998, s. 70.

²⁰ Bauman, 1998, s. 71 ff.

2.2 Kommunikationsmediernas betydelse

Motsatsen till global är lokal. Om en person eller företeelse beskrivs som lokal, tolkas detta som att personen är bunden till en plats, en begränsning finns i själva beteckningen. André Jansson anser att eftersom all mänsklig handling och erfarenhet utgår från det lokala kommer vi alltid att vara lokaliserade varelser. Genom teknisk utveckling har människan ökat sin mobilitet och sina möjligheter att upptäcka världen. Genom denna rörlighet och en upplevelse av gränsupplösning skapas globaliteten. Lokala skeenden antar i och med detta globala proportioner och globala händelser tränger in i de tidigare slutna lokala sammanhangen. Globalisering är sålunda den process med vilken globaliteten utbreder sig.²¹

Den idag omedelbara förflyttningen av information skapar en känsla av omedelbarhet och interaktion. Denna, bland andra aktiviteter, som tidigare förutsatte mänsklig förflyttning, gör det inte längre.²²

Enligt Jansson inbegriper globaliseringsprocesser alltid kommunikationsprocesser. Jansson har urskiljt tre huvudtyper för detta:

- Kommunikationsutvecklingen bidrar själv till globaliteten genom sammanlänkning, gränsupplösning och virtuell mobilitet. Genom vår användning av olika medier kan vi tillfälligt förflytta oss till fysiskt svårtillgängliga platser och vi kan med hjälp av medierna kommunicera med människor i andra delar av världen. Nya kommunikationsmedel omskapar hela tiden denna process.
- Kommunikationsutvecklingen stödjer globala processer och ger ökad insikt i globala förhållanden samt skapar möjligheter för snabbare flöden av varor och kapital.
- Kommunikationsutvecklingen skapar en ökad medvetenhet om globala tillstånd – ”en globalisering av det globala medvetandet.” Medierna har funktionen som budbärare av globalismen²³ som ideologi. Kapitalismens kontroll över mediasystemen bidrar till att generera dominerande föreställningar om vad globalisering är, men samtidigt kan kommunikationstekniken ge oss alternativa världsbilder.²⁴

²¹ Jansson, 2004, s. 11 ff.

²² Jansson, 2004, s. 14.

²³ Globalism beskriver Jansson som mytbildningen kring globaliseringens betydelse, Jansson, 2004, s. 15.

²⁴ Jansson, 2004, s. 18 f.

Jansson gör observationen att det som vi uppfattar som kulturella och sociala avstånd fungerar som gränser och för det mesta motverkar skapandet av kommunikationsflöden. Kommunikationsflödena kan även ge upplevelsen av att avstånd minskar. Detta kallas för tid-rum-komprimering. De avstånds-upplevelser vi har är, enligt Jansson, inte endast produkter av globaliseringen utan en bidragande orsak till dess utveckling.²⁵

Jansson hävdar att kommunikationsutvecklingen är socialt inbäddad, dvs. samhällets strukturer – tekniska, ekonomiska, kulturella och ideologiska – bestämmer vilka kommunikationsmedel som kan skapas i ett samhälle. Globalt kan man se detta genom att kommunikationsutvecklingen är samlad i rikare länder. Strukturerna sätter även gränser för kommunikationsformerna. Olika användningar av kommunikationsteknik finns hos olika typer av grupper och samhällen. Kommunikationsutvecklingen påverkar även samhället och enligt Jansson kan globaliseringen spåras till förändrade kommunikationsgrunder, vilket har lett till att många teoretiker har kommit att tala om ett ”informationssamhälle”. Tekniken har inte endast inflytande på människors liv utan även på ekonomiska processer.²⁶ Jansson teoretiserar detta ytterligare:

Att kommunikationsutvecklingen är socialt inbäddad betyder således att den både formar och formas av resursförändringen i samhället.

I takt med att kommunikationsutvecklingen blir en mer central drivkraft i ekonomin tenderar världens kommunikationsgeometrier (utbredningen av nätverk och deras flöden) att sammanfalla med deras maktgeometrier (utbredningen av ekonomiskt och ideologiskt inflytande.)²⁷

Jansson anser att datorer och nätverk skapar förutsättningar för vanliga människor och gräsrotsrörelser att använda sig av dessa medel för att sprida sina budskap, men han ser tre faktorer som motverkar detta:

- *Sned kommunikationsgeometri*: Utbredningen av de som har tillgång till och de som inte har tillgång till kommunikationsteknik speglar den ekonomiska resursfördelningen i världen.
- *Strukturerade användningsmönster*: Socio-kulturella faktorer avgör hur och för vilka syften ett kommunikationsmedel används.

²⁵ Jansson, 2004, s. 30.

²⁶ Jansson, 2004, s. 165 f.

²⁷ Jansson, 2004, s. 166.

- *Marknadsmässiga dominansförhållanden*: Ekonomiska faktorer spelar stor roll för vilket inflytande över kommunikationsmedlena man får. Det är, med andra ord, svårt att nå ut med alternativa buskap.²⁸

2.3 Tillämpning av Bauman och Jansson

Jag vill använda mig av Baumans och Janssons globaliseringsteorier för att placera min undersökning i ett sammanhang. Eftersom globaliseringen påverkar oss alla, oavsett om vi är aktörer eller inte och eftersom den påverkar strömningar i samtiden finner jag att dessa teorier är viktiga för att förenkla förståelsen av olika nutida fenomen, såsom t.ex. 'digital divide' som är en produkt av det krympande samhälle som vi lever i.

²⁸ Jansson, 2004, s. 177 f.

3 Forskningsöversikt

Förutom att redogöra för tidigare forskning angående ALP:s arbete, avser jag med denna forskningsöversikt att även ta upp en del av den forskning som behandlar bibliotekets roll i utvecklingsarbete. Jag kommer att presentera detta genom ett antal svenska magisteruppsatser samt genom att ta upp de mest kända och inflytelserika skrifterna i genren. Jag har dock, med denna kortfattade genomgång, inga avsikter att vara fullständig eftersom forskningen inom området är omfattande.

3.1 ALP

På Sidas uppdrag har en utvärdering av ALP:s verksamhet fram till 1996 utförts, men ingen senare granskning har gjorts. Denna utvärdering ger ett mycket positivt intryck av ALP:s arbete. Under perioden 1989–1997 har ALP mottagit 6 315 985 kr från Sida. Av dessa användes 91 procent till aktiviteter i u-länder, medan endast 9 procent användes till kostnader för huvudkontoret.

Utvärderaren är imponerad av vad ALP har utfört med hjälp av den begränsade summa pengar de har haft att förfoga över. Han anser att deras projekt har haft stor geografisk, språklig, kulturell och ämnesmässig spännvidd. De har lyckats använda biståndsmottagarnas perspektiv i arbetet och de har stimulerat till samarbete inom och mellan u-länder och i-länder inom biblioteks- och informationssektorn. De har alltså använt sig av ett minimum av infrastruktur men ett maximum av kapacitet.²⁹

Enligt utvärderingen stämmer ALP:s program väl överens med *Sidas* utvecklingsmål. De bör dock anta en mer holistisk syn på utveckling och även ägna sig åt till exempel frågor såsom genus, miljö, mänskliga rättigheter, hälsa och fattigdomsbekämpning. Eftersom ALP är en organisation med fokus på informationsförmedling skulle de även kunna ta upp dessa frågor inom sitt område. De bör även ägna mer uppmärksamhet åt utvecklingsarbete på lands-

²⁹ Kenny, Leo, 1997, *The Advancement of Librarianship in the Third World(ALP) A Core Programme of the International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)*, s. 1.

bygden och i marginaliserade områden samt öka sina aktiviteter för att stimulera läs- och skrivkunnighet.³⁰

Trots att nästa samarbetsperiod, 1997–2002, har förflutit, har ingen ny utvärdering utförts.³¹ Mig veterligen finns det inga andra undersökningar av ALP:s verksamhet förutom denna och de magisteruppsatser jag redogör för nedan. Ingen av dessa behandlar ALP:s arbete med IT, troligtvis eftersom alla rör sig inom en tidigare period av organisationens verksamhet.

3.2 Forskningsöversikt: svenska magisteruppsatser

Jag har funnit ett antal svenska magisteruppsatser som behandlar ämnet bibliotek och bistånd, varav en av dessa undersöker ALP:s verksamhet. Denna uppsats, *En studie av IFLA/ALP:s utvecklingsarbete i tredje världen*, är skriven av Anna Persson 2004. I sin uppsats undersöker hon ALP:s verksamhet i förhållande till två av dess bidragsgivare, UNESCO och Sida, under perioden 1992-1997. Främst genom att ta del av ALP:s projektrapporter, undersöker Persson vilka metoder ALP bedriver sitt arbete med samt hur väl detta svarar mot de mål organisationen har ställt upp för verksamheten. Hon relaterar detta till UNESCO och Sida genom att undersöka om de mål de två organisationerna har för sitt arbete stämmer överens med ALP:s verksamhet.

Författaren kommer till slutsatsen att ALP lever upp till sina egna mål samt att deras arbete till stor del stämmer överens med Sidas målsättning. Vad gäller UNESCO anser Persson att den bakomliggande idén med ALP syns som tydligast i UNESCO:s folkbiblioteksmanifest. Hon ser även en tydlig koppling mellan de tre organisationerna i att de alla arbetar för demokrati och mänskliga rättigheter. ALP och UNESCO har dock, enligt henne, en mer uttalad syn på bibliotek som en viktig del i utvecklingsarbetet än vad Sida har.³²

Viktoria Berglund och Sara Landerdahl, har under vårterminen 2004 tillsammans skrivit uppsatsen *Böcker som bistånd. Sidafinansierade biståndsprogram inom biblioteks- och informationssektorn*. Denna uppsats handlar om Sidafinansierat bistånd till litteratur och läsfrämjande aktiviteter. Med hjälp av postkoloniala teorier förenade med begreppet kulturimperialism redogör författarna för Sidas litteratur- och biblioteksprojekt i Afrika, Central-

³⁰ Kenny, 1997, s. 2.

³¹ Intervju med Birgitta Sandell & Gunilla Natvig (2005-03-07).

³² Persson, Anna, 2004, *En studie av IFLA/ALP's utvecklingsarbete i tredje världen*, passim.

amerika och Mena-regionen (Middle-East, North-Africa). Även Sidas stöd till internationella organisationer, däribland IFLA/ALP diskuteras.

I deras studie framkommer att Sidas kulturbistånd främst går till läsfrämjande verksamhet, bibliotek, utbildning, bevaring av kulturarv, förlagsstöd och samarbete institutioner och länder emellan. Författarna anser att det är mycket positivt att Sida har som mål att värna den lokala kulturen och språket, men ställer sig frågande till huruvida det är en direkt kulturöverföring att försöka skapa en läskultur i utvecklingsländer eller om det är ett nödvändigt medel för utveckling.³³

En annan uppsats som också ämnesmässigt ligger nära min egen är Martin Engströms uppsats från 2001, *Use and Development of Information Technology at two University Libraries in Costa Rica*. Denna baseras på en Sidafinansierad studie som författaren utfört på två universitetsbibliotek i Costa Rica under tre månader år 2000. I sin studie har Engström, genom deltagande observation samt intervjuer, undersökt hur de två biblioteken har utvecklat sitt arbete med IT samt bibliotekariernas attityd till att använda IT i sitt dagliga arbete. Uppsatsförfattaren för även en övergripande diskussion om IT i utvecklingsländer, i bibliotek och om IT-situationen i Costa Rica samt på dess bibliotek.

Han kan se en stor skillnad mellan universitetsbiblioteken och folkbiblioteken i tillgången till IT, där de senare mer eller mindre står stilla i utvecklingen. Han undersöker de två universitetsbibliotekens olika avdelningar och kan konstatera att användningen av IT är förhållandevis väl utbredd. Ett av biblioteken började redan tidigt att arbeta med IT medan det andra biblioteket har haft en mycket snabb utveckling i sitt IT-arbete.

Båda biblioteken har en god standard på sitt arbete med IT och både bibliotekarier och studenter har anpassat sig väl till förändringen. Dessutom har IT i stor utsträckning underlättat bibliotekariernas dagliga arbete och fått dem att känna sig mer professionella. Ett stort problem är att IT-arbetet innebär stora kostnader, både genom stora utgifter i form av datorer och annan utrustning samt de mycket dyra databaserna.³⁴

Pema Malmgren skrev år 2000 sin uppsats, *Surviving – not Living. A Study of a Library and its Users in Northern Tanzania*, där hon gör en undersökning

³³ Berglund, Viktoria & Landerdahl, Sara, 2004, *Böcker som bistånd Sidafinansierade biståndsprogram inom biblioteks- och informationssektorn*, passim.

³⁴ Engström, Martin, 2001, *Use and Development of Information Technology at two University Libraries in Costa Rica*, passim.

av ett bibliotek i Tanzania och dess användare. Genom enkäter till användarna undersöker hon deras attityder till bibliotek och läsning. Resultatet visar en syn på biblioteket som ett hjälpmedel främst för studerande och att många ställer sig frågande till nöjesläsning. Författaren gör en diskussion om bibliotek som bistånd och dess syfte i en kultur där läsning inte har någon tradition i motsats till det muntliga berättandet.

I många fall misslyckas biståndet då biståndsgivarna inte har undersökt vilka behov mottagarna egentligen har. Ibland får till exempel bibliotek böcker på andra språk än de som främst talas av lokalbefolkningen. Biblioteken i Afrika är ett kolonialt arv och Malmgren anser att de måste anpassas efter den afrikanska realiteten. Hon menar att det skulle vara en god idé att i framtiden även satsa på det muntliga berättandet. Detta skulle kunna genomföras med ett större antal kassetter och videoband. Andra hinder för ett ökat biblioteksanvändande kan även vara att avståndet till biblioteket många gånger är stort samt att biblioteket tar ut avgifter av sina användare.³⁵

Maria Andersson och Carolina Hedin vid Lunds universitet har 2002 skrivit *Bok för bok förändras Guatemala: en studie av förutsättningar och effekter i ett biblioteksprojekt*. Författarna undersöker Kungliga bibliotekets Sidafinansierade biblioteksutvecklingsstöd till Guatemala i syfte att se vad stödet har gått till, dess resultat samt vilken syn på biblioteksutveckling det formulerar. Andersson och Hedin undersöker på vilket sätt synen på biblioteksutveckling skiljer sig åt mellan Sverige och Guatemala. De ser tydligt att man i Sverige tar bibliotekets roll som demokratibefrämjare som något självklart, och därför istället har börjat koncentrera sig på bibliotekens roll som informationsförmedlare. I Guatemala är det dock fortfarande bibliotekens demokratiska roll som betonas samt en tro på att biblioteken kan bidra till landets demokratiska utveckling. Förutom skillnaden i denna grundläggande fråga, finns det många olikheter i ländernas uppfattning av bibliotekets roll.

Författarna kan tydligt se att projektet har påverkats av den svenska synen på bistånd där man oftare talar om samarbete än bistånd. De anser att det trots denna syn är biståndsgivarna som bestämmer projektets innehåll och att detta i sin tur beslutas med utgångspunkt i den svenska synen på bibliotekets roll.

³⁵ Malmgren, Pema, 2000, *Surviving – Not Living. A Study of a Library and its Users in Northern Tanzania*, passim.

Projektet har trots detta nått stora framgångar som annars inte skulle ha varit möjliga.³⁶

Who Does the Mobile Library Reach? A minor field study of the bookmobiles of Bangkok, Thailand är en magisteruppsats skriven av Kristina Jagell 2003. Hon har gjort en sidafinansierad Minor Field Study (MFS) i Bangkok i Thailand och undersökt de mobila bibliotekens inflytande på läsande, om de når de personer som inte besöker vanliga, stationära bibliotek samt vad deras användare anser om dem. Genom arton intervjuer med hjälp av en tolk, når hon slutsatsen att både personal och användare är nöjda med de mobila biblioteken. Trots detta skulle de föredra ett stationärt, mindre bibliotek framför det mobila. Detta, till stor del, på grund av att det skulle vara öppet längre och oftare och att utrymmet skulle vara större. En del av informanterna anger att det mobila biblioteket är deras enda möjlighet att få tillgång till böcker. Skulle det försvinna så skulle många behöva köpa alla sina böcker eller endast läsa dagstidningar.³⁷

3.3 Bibliotek och utvecklingsarbete

Det är svårt att finna generell litteratur om biblioteksarbete i u-länder. Det finns mycket litteratur om enskilda länder samt en del litteratur om Afrika. Till klassiker inom ämnet räknas *The Barefoot Librarian* som handlar om biblioteksutveckling i Sydasien, främst Malaysia och *The Quiet Struggle Information and Libraries for the People of Africa* som visar en mer kritisk syn till biblioteksutvecklingen i Afrika. Tvåbandsverket *Information and Libraries in the Developing Countries* behandlar i del ett biblioteksutveckling i Afrika söder om Sahara och i del två diskuteras situationen i Sydostasien och Kina.

I *The Quiet Struggle* diskuterar Paul Sturges och Richard Neill hur biblioteksutvecklingen på den afrikanska kontinenten har sett ut. Den tysta kamp som titeln refererar till är, enligt dem, det afrikanska folkets kamp för information och kunskap. Denna leds bl.a. av journalister, lärare och bibliotekarier och informationsvetare.³⁸ Författarna konstaterar att existerande bibliotekstjänster inte fungerar på grund av skiftande orsaker som oftast har

³⁶ Andersson, Maria & Hedin, Carolina, 2002, *Bok för bok förändras Guatemala: en studie av förutsättningar och effekter i ett biblioteksprojekt*, passim.

³⁷ Jagell, Kristina, 2003, *Who does the Mobile Library Reach? A Minor Field Study of the Bookmobiles of Bangkok, Thailand*, passim.

³⁸ Sturges, Paul & Neill, 1998, *The Quiet Struggle: Information and Libraries for the People of Africa*, s. 2.

sin grund i kontinentens koloniala förflutna, men även i den censur bibliotek många gånger utsätts för av de styrande. Man har försökt att lösa denna situation genom att överföra redan fungerande modeller från andra delar av världen. Enligt författarna behövs ett helt nytt angreppssätt; de efterlyser en ny sorts biblioteksservice som är mindre formell, mindre bokcentrerad och mer lokalt förankrad.³⁹ Den borde, enligt författarna, baseras på den ekonomiska verkligheten. Detta betyder att biblioteksarbetet i Afrika måste ta hänsyn till den omfattande fattigdom som råder, och utifrån detta bygga upp biblioteken. Om en biblioteksservice i framtiden ska kunna fungera anser författarna att den måste förlita sig på landets i fråga egna intellektuella och fysiska resurser istället för att importera kunskap. Om biblioteken väljer att förlita sig på bistånd från andra länder kan de inte vara säkra på att detta upprätthålls eller att det svarar mot de existerande behoven. Biblioteken bör enligt Sturges och Neill vila på en demokratisk grund och fungera som en plats där människor kan inhämta information för att delta i det politiska livet. Biblioteken bör också tillhandahålla den information som människor vill ha, när och var de vill ha den. Detta bör baseras på en kommunikation mellan biblioteket och användarna. Det viktigaste är dock att i alla enskilda fall ta hänsyn till lokala omständigheter.⁴⁰

Sturges och Neill tar även upp datoranvändning på bibliotek i Afrika. De konstaterar att datorerna, även om bibliotek har tillgång till dem, ofta står oanvända på grund av att personalen inte har tillräcklig kunskap för att kunna använda dem. Kontinenten lider även av dålig tillgång till elektricitet och den varma och dammiga miljön innebär också svårigheter i användningen. För att kunna använda datorer behöver man ha tillgång till mer än endast tekniken, t.ex. behöver man uppdatera mjukvaran med jämna mellanrum och reservdelar behöver installeras. De är dock positiva till utvecklingen inom området, där ny, bättre teknik även fungerar för Afrikas förhållanden samt det stora intresse frågan har väckt.⁴¹

Del ett av *Information and Libraries in the Developing World* består av 12 bidrag om biblioteksutveckling i Afrika söder om Sahara. De behandlar biblioteksbyggnader i regionen och de förutsättningar man därmed måste anpassa sig till, de fel man gjort genom åren i utvecklingsarbetet, bibliotekarieutbildning i Sydafrika, datorisering av bibliotekstjänster och många andra

³⁹ Sturges, Paul & Neill, 1998, s. 226 f.

⁴⁰ Sturges, Paul & Neill, 1998, s. 136 ff.

⁴¹ Sturges & Neill, 1998, s. 35 ff.

frågor. Del två av *Information and Libraries in the Developing World*, som består av 22 bidrag om biblioteksutveckling i Sydostasien och Kina, behandlar i större utsträckning datorisering på bibliotek. De flesta bidrag anser att en utveckling åt detta håll är oundviklig, att utvecklingen bör gå snabbare samt att det är en utveckling biblioteken inte kan stå utanför som informationsförmedlare. Denna del av världen har även ett kolonialt förflutet inom sin biblioteksverksamhet. I ett av bidragen diskuteras det inflytande detta har haft på biblioteksutvecklingen i Indokina. Flera av artiklarna tar upp samarbete mellan olika bibliotek som en möjlighet för att dela på de begränsade resurser som finns.

De båda delarna av verket visar en positiv framtidssyn där biblioteken finns i centrum av informationsförsörjningen i de olika länderna.⁴² Det är inte de stora frågorna som avhandlas i böckerna, utan snarare de mindre, interna som har stor betydelse på detaljnivå.

The Barefoot Librarian gavs ut för första gången redan 1975. Den behandlar biblioteksutveckling i Sydostasien med särskilt fokus på Malaysia. Då boken skrevs var utvecklingen inom området stor i regionen. Den tar upp olika aspekter av biblioteksutveckling såsom bibliotekssamarbete, olika typer av bibliotek, regionens biblioteksutbildningar mm. Även problem som låg läs- och skrivkunighet och hur biblioteket ska arbeta i dessa frågor tas upp, följderna av kolonialismen samt olika biblioteksprojekt.⁴³

IFLA har i sin skriftserie, *IFLA Publications*, givit ut en bok vid namn *Libraries in the Information Society*. I denna diskuteras bibliotekens förändrande roll i informationsåldern ur olika perspektiv av experter inom området från jordens alla hörn. Biblioteket kan enligt dessa bli en högt värderad institution i informationssamhället om det tar vara på sina egna möjligheter. Denna bok visar en mycket positiv och ibland okritisk syn på bibliotekets möjligheter till att bidra till utveckling; bibliotek ses som den institution som kan stimulera tillväxt genom att ge alla lika tillgång till information, minska 'digital divide', stimulera det livslånga lärandet m.m.⁴⁴

⁴² *Information and Libraries in the Developing World 1: Sub-Saharan Africa och Information*, 1990 & *Libraries in the Developing World 2: South-East Asia and China*, 1993, passim.

⁴³ Wijasuriya, D E K & Huck-Tee, Lim & Nadarajah, Radha, 1975, *The Barefoot Librarian. Library Developments in Southeast Asia with Special Reference to Malaysia*, passim.

⁴⁴ *Libraries in the Information Society*, 2002, passim.

4 Digital Divide och bibliotekets roll i informationssamhället

För begreppet 'digital divide' har jag inte funnit någon bra svensk översättning, till stor del på grund av att forskningen oftast bedrivs på engelska samt svårigheten med att översätta begreppet. Jag kommer ibland, främst av variationsskäl, att använda mig av orden 'klyfta' och 'gap'

4.1 Vad innebär 'digital divide'?

Sida beskriver IT som motorn i den ekonomiska och samhällsliga utvecklingen i den rika delen av världen. Sättet att kommunicera och överföra information har ett stort inflytande på hur organisationer styrs, hur människor arbetar tillsammans och kommunicerar, och hur samhället idag utvecklas.⁴⁵

En förenklad förklaring av vad 'digital divide' innebär är att beskriva det som uppdelningen mellan dem som har tillgång till IKT (Informations- och kommunikationsteknik) och dem som inte har det. De personer som är helt eller delvis utan tillgång lever oftast i utvecklingsländer och/eller i förbisedda grupper inom olika länder.⁴⁶ Det finns således även en klyfta inom och mellan de utvecklade länderna i tillgång och kvalitet. Både i utvecklade länder och utvecklingsländer finns det stora skillnader i Internettillgång mellan storstäder och småstäder och landsbygden.⁴⁷ Denna uppsats behandlar dock främst situationen i u-länder.

Statistik från år 2000 visar att Nordamerika och Europa har det största antalet Internetanvändare i världen. Nordamerika har 161 miljoner användare och Europa har 105 miljoner enskilda användare. Detta är en enorm siffra med tanke på att jordens totala antal Internetuppkopplingar detta år var 378

⁴⁵ *Strategy and Action Plan for ICT in Development Cooperation*, 2005, s. 5.

⁴⁶ Bridges.org, 2003/2004, *What is the digital divide?*, <http://www.bridges.org/digitaldivide/index.html>, (2005-06-15).

⁴⁷ Castells, Manuel, 2001, *The Internet Galaxy – Reflections on the Internet, Business and Society*, s. 209 f.

miljoner. Den asiatiska stillahavsregionen med mer än två tredjedelar av jordens befolkning hade vid samma tidpunkt endast 90 miljoner användare, Latinamerika hade 15 miljoner användare, Mellanöstern, 2,4 miljoner och Afrika hade 3,11 miljoner användare, de flesta i Sydafrika. Den största tätheten av Internetanvändning finns i Skandinavien, Nordamerika, Australien och Sydkorea. Därefter följer Storbritannien och en rad andra europeiska länder, asiatiska länder såsom Japan, Singapore, Taiwan och därefter Sydeuropa. På relativt långt avstånd följer sedan resten av Asien, Latinamerika, Mellanöstern och till sist Afrika. De 378 miljoner användarna utgör endast 6,2 procent av världens befolkning. Nordamerika står för 42,6 procent, Västeuropa, 23,8 procent, Asien inklusive Japan för 20,6 procent, Latinamerika för 3 procent, Östeuropa för 4,7 procent, Mellanöstern för 1,3 procent och Afrika för 0,6 procent.

Internetanvändningen sprids snabbt men den rumsliga spridningen är beroende av rikedom, makt och teknik. I och med Internetutvecklingen omvandlas världen, ekonomin och kommunikationsnäten utan hänsyn till de 93 procent som står utan tillgång. Dessa statistiska undersökningar ger dock ingen sann bild av Internets spridning eftersom många olika användare kan använda samma uppkoppling, vilket ofta är fallet i u-länder.⁴⁸

Stephen M. Mutula, *Department of Library and Information Studies, University of Botswana*, har skapat en översiktlig presentation av olika tolkningar av 'digital divide'. På en mycket grundläggande och oproblematiserad nivå anser en del att begreppet innebär ojämlik tillgång till IKT (Informations- och kommunikationsteknik), såsom datorer, Internet, telefoner, m.m., mellan individer eller grupper av människor inom ett land eller mellan länder. Denna definition antyder att lösningen på problemet består i att ge människor tillgång till IKT. Andra poängterar att installering av datorer med uppkoppling endast är en del av vad som behövs för att IKT ska kunna användas för samhälls-ekonomisk utveckling. En del av dessa uppfattar den digitala klyftan som skillnaden mellan dem som effektivt kan använda sig av ny informations- och kommunikationsteknik, t.ex. Internet, och dem som inte kan det. Andra ser det som ojämlikheten i Internettillgång och användning från global nivå, till nationer, samhällen och slutligen också individer.⁴⁹

⁴⁸ Castells, 2001, s. 209 & 260 ff.

⁴⁹ Mutula, Stephen M., 2005, "Peculiarities of the Digital Divide in Sub-Saharan Africa", s. 122 f.

Mycket forskning rörande den fysiska tillgången till Internet⁵⁰ har bedrivits, men den senaste tiden har även de sociala faktorer som ligger bakom den ojämlika tillgången börjat diskuteras. Omständigheter som innehåll, språk, läs- och skrivkunnighet, utbildning samt om man bor på landsbygden eller i en stad bestämmer i hög grad vilken tillgång man har.⁵¹ Ju lägre ett lands Internet-användning är, desto mer skiljer sig de som är uppkopplade från de som inte är det i inkomst. Även kön och ålder är en betydande faktor; fler män än kvinnor i utvecklingsländer är uppkopplade och fler unga än gamla. Den största klyftan i u-länder finns mellan utbildade, unga, engelsktalande män i städer och mindre utbildade, fattiga, äldre, icke-engelsktalande kvinnor på landsbygden.⁵²

Pippa Norris, vid *Harvard University*, beskriver 'digital divide' som ett mångsidigt problem där hon dock kan se tre tydliga sidor; globalt finns skillnaden i tillgång till Internet mellan industrialiserade länder och utvecklingsländer, socialt finns skillnaden mellan "informationsrika och -fattiga" inom enskilda nationer och demokratiskt finns skillnaden mellan de som har tillgång och använder sig av digitala resurser för att delta i det offentliga livet och de som inte har det.⁵³

Informationsfattigdom är en term som ofta används, eftersom mer än åttio procent av jordens befolkning saknar de mest grundläggande verktygen för att kunna delta i informationssamhällets "superhighway". Statistik visar att de fattigaste utvecklingsländerna är de som har det minsta antalet telefoner, TV-apparater och datorer. Till exempel går det en telefon på var tvåhundra person i hela Afrika.⁵⁴ Det är främst Afrikanska länder söder om Sahara (förutom Sydafrika), länder i Asien som Laos och Kambodja och länder i Latinamerika som Bolivia, Peru, Nicaragua och Honduras, som ligger långt efter inom alla områden av IT-utveckling.⁵⁵

Bland optimister tror många att Internet kan vara ett hjälpmedel för att bekämpa fattigdom i u-länder medan skeptiker tror att den nya tekniken inte kommer att göra någon skillnad utan endast kommer att anpassa sig till systemet, precis som all annan teknik hittills har gjort. Pessimister tror att

⁵⁰ Det är främst Internet som berörs i diskussionerna om 'digital divide'. De andra informations- och kommunikationsmedierna behandlas inte lika ofta.

⁵¹ Mutula, 2005, s. 123.

⁵² Chen, Wenhong & Wellman, Barry, 2004, "The Global Digital Divide – Within and Between Countries", s. 42 ff.

⁵³ Norris, Pippa, 2001, *Digital Divide civic engagement, information poverty, and the Internet worldwide*, s. 4.

⁵⁴ Gundu Shibanda, George & Muisisi-Edebe, Isabel, 2000, "Managing and developing the strategy for Africa's information in global computerisation", s. 230.

⁵⁵ *Strategy and Action Plan for ICT in Development Cooperation*, 2005, s. 6.

Internet kommer bidra till ökad delning mellan fattiga och rika.⁵⁶ Även Norris ställer sig frågande till om Internet kommer att öka eller överbrygga klyftan mellan de ”informationsrika” och de ”informationsfattiga”, stärka demokratin eller tvärtom: endast stärka makten hos redan etablerade makthållare.⁵⁷ Ett antal länder i Afrika, Asien och Latinamerika som t.ex. Indien, Brasilien, Vietnam, Bangladesh, Sri Lanka, Filippinerna, Chile och Argentina är IT-utvecklingen förhållandevis stor, men kommer endast en viss del av befolkningen till godo. Även Sida är medvetna om att IT-stöd i dessa länder medför en stor risk att bidra till att öka ’digital divide’.⁵⁸

IKT-utveckling medför snabba och stora förändringar i de länder som precis håller på att bygga upp sina nätverk. Det finns många olika röster vad gäller resultat av införandet av IKT på lång sikt, men på kort sikt är det tydligt att det leder till ojämlikheter. De länder och de personer som redan i början av denna utveckling har kunskap om hur den nya tekniken fungerar får ett stort försprång, medan de som saknar denna kunskap lider ekonomiskt och socialt av detta.⁵⁹ Många utvecklingsländer har dåligt uppbyggd infrastruktur vad gäller tillgång till elektricitet och telekommunikation, särskilt på landsbygden där stora delar av befolkningen i utvecklingsländer bor. Detta skapar stora svårigheter att sprida användningen av IT i stor skala. Många länder saknar också kompetens och utbildning i IT. Det är mycket på grund av detta som klyftan mellan rika och fattiga i ett land ökar då man inför IT – det kommer aldrig de fattiga till godo.⁶⁰

På Sida anser man att IKT kan ha inflytande på och minska fattigdomen i ett land genom att det förser människor med ett verktyg för att skaffa information och för att kommunicera med andra. Detta kan, i förlängningen, användas för att skapa sig en bättre ekonomisk situation samt mer aktivt kunna delta t.ex. i det politiska livet.⁶¹ Förutom Internetanvändning bland vanliga medborgare, som oftast använder sig av det innehåll på webben som finns tillgängligt för alla, går även den forskning som bedrivs i u-länderna miste om den s.k. djupa webben, dvs. databaser, e-tidskrifter och dylikt. Ökad tillgång kan alltså vara av stor vikt för landets utveckling och framtida deltagande i forskningsutbytet.⁶²

⁵⁶ Norris, 2001, s. 9.

⁵⁷ Norris, 2001, s. 3.

⁵⁸ *Strategy and Plan for ICT in Development Cooperation*, 2005, s. 6.

⁵⁹ *Strategi för IT i biståndet*, 1999, s. 6.

⁶⁰ *Informationsteknologi (ICT) för utveckling*, 2003, s 1.

⁶¹ *Strategy and Plan for ICT in Development Cooperation*, 2005, s. 7.

⁶² Cullen, Rowena, 2001, ”Addressing the Digital Divide” s. 311.

För att sammanfatta denna inledande diskussion om tillgång vill jag använda mig av den definition den ideella organisationen *Bridges.org*⁶³ ger av verklig tillgång, dvs. tillgång bortom endast teknik:

- *Fysisk tillgång*: Finns nödvändig teknik som är fysiskt tillgänglig?
- *Lämplig teknik*: Finns teknik som är lämplig för lokala behov och förutsättningar samt för hur människor vill använda den?
- *Prisvärd*: Finns teknik som människor har råd med?
- *Kapacitet*: Förstår människorna hur de kan använda sig av tekniken samt dess potential?
- *Relevant innehåll*: Är innehållet relevant för den lokala kontexten, särskilt i fråga om språk?
- *Integration*: Integreras tekniken i det dagliga livet?
- *Socio-kulturella faktorer*: Begränsas användning av kön, ursprung eller andra socio-kulturella faktorer?
- *Tillit*: Har människorna i samhället tilltro till och förstår de tekniken de använder, t. ex. i fråga om säkerhet, nätbrottslighet och privatliv?
- *Lagar och regler*: Hur påverkar lagar och regler användningen? Hindrar de användningen på något sätt?
- *Lokal ekonomi*: Finns lokal ekonomi som kan och vill upprätthålla tillgång?
- *Makroekonomi*: Bidrar den nationella ekonomin till ökad tillgång, genom t. ex. investeringar och förbättrade arbetsvillkor?
- *Politik*: Finns viljan hos regeringen att göra det som krävs för att få till stånd en integrering av tekniken i hela samhället?⁶⁴

⁶³ Bridges.org är en organisation som arbetar med att stödja användning av IKT i utvecklingsländer. De utför sitt arbete genom att stödja policier och lagar som leder till större spridning av användningen av IKT. Deras arbete utförs även på gräsrotsnivå genom att de informerar om de praktiska användningsområdena för IKT. De samarbetar ofta med biståndsgivare, lokalt förankrade samt på högre nivå (t.ex.. FN och OECD), och fungerar då ofta som rådgivare. *About bridges.org* <http://www.bridges.org> (2005-07-15).

⁶⁴ Bridges.org, 2003/2004, *The Digital Divide, What is Real Access?*, <http://www.bridges.org> (2005-07-15).

4.2 Kritik mot IT som utvecklingsmedel

Kollegiet för utvecklingsstudier, vid *Uppsala universitet*, anordnade i samarbete med *Virtuella IT-fakulteten* vid *Uppsala universitet* ett internationellt tvådagarsseminarium, med temat 'digital divide', i Uppsala i september 2004. Kollegiet har sammanställt en rapport från seminariet och jag kommer här att använda mig av en av deltagarnas bidrag.

Peter McFarren talade under konferensen om sina egna erfarenheter av att använda IT som ett medel för utveckling i Bolivia. Under arbetet med sina IT-projekt har han fått uppfattningen att de metoder som används för att minska det digitala gapet ofta består av mycket prat och få praktiska lösningar, något som även organisationen *bridges.org* har erfarit. Han anser att det finns alltför få hjälpresurser för att starta gräsrotsprojekt och att för mycket tid och pengar används till studier av problemet, men att dessa alltför sällan omvandlas i reella projekt som involverar de personer som studierna berör. Enligt honom bör man, utöver studier, även satsa på IT-utbildning, anslutningar och innehållsutveckling.⁶⁵

Han framhåller även att regeringar, som ofta får motta biståndsorganisationers resurser, många gånger har dåliga kunskaper om hur dessa bör fördelas. Även politisk instabilitet i landet i fråga kan vara en försämrande faktor. Attityden inom hjälporganisationer är ofta, enligt McFarren, att de redan vet vad som är mest fördelaktigt för landet och hur pengarna bäst bör spenderas. Landet i fråga har då inte mycket att säga till om eftersom organisationen sätter upp reglerna. Detta till trots, behövs tydliga regler för att styra upp arbetet och förebygga korrupktion och felanvändning av resurserna. Men samtidigt har McFarren ofta lagt märke till att de komplicerade omständigheter som reglerna för med sig uppmuntrar till korrupktion eller utesluter organisationer som inte har experter för att ta hand om regler och dylikt.⁶⁶

McFarren menar att samarbete är ett måste för att lösa problemet, dvs. samarbete mellan biståndsorganisationer, intressenter och NGO:s.⁶⁷ Även om program inom den privata sektorn ofta ger resultat anser han att det krävs

⁶⁵ McFarren, Peter, 2004, "The Challenges, Opportunities and Frustrations in Using ICTs as a Development Tool" s. 42 & Bridges.org, 2001, *Spanning the Digital Divide: Understanding and Tackling the Issues*, s. 7. <http://www.bridges.org/spanning>.

⁶⁶ McFarren, Peter, 2004, s. 43.

⁶⁷ NGO, Non Governmental Organization är vanlig benämning på alla organisationer som inte är statliga. I internationella sammanhang används beskrivningen på organisationer som fungerar som rådgivare och remissorgan till FN, <http://www.ne.se> (2005-07-14).

organisationer som inte drivs av ett vinstintresse för att utveckla teknologi på landsbygden. Dessa projekt måste dock vara uppbyggda kring modeller och inte endast vara tillfälliga eller engångsbidrag. Nationella regeringar bör och kan spela en stor roll i att skapa en miljö som kan utveckla teknik och uppmuntra nationell och internationella investeringar i infrastrukturprojekt, utveckling och kompetent arbetskraft.⁶⁸

Inom fältet nämns, enligt McFarren, ofta tre olika synsätt på det digitala gapet: studier och rekommendationer, gräsrotsprojekt och ändringar i policyutveckling. Enligt McFarren skulle mycket arbete kunna förbättras genom samarbete mellan projekt och policyfrågor. Många projekt faller på att de inte har tillräckliga ramverk för lagar och policyer i länderna de arbetar i och likaså är det nödvändigt i utvecklingen av en policy att se hur den påverkar användaren.⁶⁹

McFarren refererar till bridges.org, (och delar organisationens åsikt) som beskriver 'digital divide' som ett misslyckande på tre nivåer: misslyckande av utvecklingsarbete, misslyckande av marknadskrafter och misslyckande av regeringar. Företag kommer inte att utveckla produkter för människor som inte kan använda eller inte har råd med deras existerande produkter. För att detta ska bli möjligt krävs grundläggande insatser av ett lands regering i att utveckla infrastruktur, och regeringsinsatser är helt onödiga om det inte finns projekt som människor kan ta del av.⁷⁰

Hur ska man då göra för att IT-projekt ska nå de uppställda målen? Det räcker inte att endast tillföra datorer och nätverksanslutningar (se under rubriken: Vad innebär 'digital divide'). Marjon Hagedaars, forskare vid *The International Institute of Infonomics* har i samarbete med *The International Institute of Communication and Development* genom fältarbete i Tanzania och på Jamaica presenterat en rapport. Denna poängterar vikten av att ta hänsyn till socio-kulturella faktorer i utvecklandet av IT. De kulturella sidorna av att utveckla IT är enligt henne minst lika viktiga som organisationer, teknik och ekonomi. Den viktigaste frågan att ställa är då hur IT kommer att uppfattas på gräsrotsnivå i utvecklingsländer. Synen på teknik kan skilja sig åt mellan olika länder och mellan olika grupper inom länder. För att IT ska kunna fungera som hjälpmedel i människors liv måste den lokala kontexten studeras och tas hänsyn till.

⁶⁸ McFarren, Peter, 2004, s. 46 & Bridges.org, 2001, s. 5f.

⁶⁹ McFarren, Peter, 2004, s. 48.

⁷⁰ McFarren, Peter, 2004, s. 48 f & Bridges.org, 2001, s. 7.

Under sitt fältarbete studerade Hagens en grupp bönder i Tanzania och på Jamaica och deras syn på information och IKT. I motsats till i västvärlden där ordet information ger associationer som lärande, kunskap som makt, utveckling, framsteg, anser hon att dessa bönder har en helt annan bild av samma fenomen. Information har i västvärlden ett egenvärde, vilket även dagens teknik är baserad på. De bönder Hagens har studerat blev besvikna då de fick reda på att det IKT främst kan bistå dem med är information om t. ex spannmålspriser, olika praktiker och annat relaterat till deras försörjning genom jordbruk. Då de endast driver småskaliga jordbruk ser de inte dem, enligt henne, som affärsverksamheter, och detta reflekteras i deras syn på information. De planerar inte långsiktigt och använder sig inte av bokföring och utbildning. För att inhämta information förlitar dessa jamaicanska bönder sig främst på informella informationskällor, såsom mellanhänder och en almanacka som efter månens position bestämmer när det är tid att plantera, skörda m.m. De tanzaniska bönderna vänder sig ibland till en häxdoktor för att förklara t. ex. en dålig skörd.

Hagens spårar även synen på information till det samhälle de verkar inom. De tanzaniska bönderna lever i ett stamsamhälle karaktäriserat av stark sammanhållning. I detta samhälle kan det anses negativt att besitta ny information och att sträva efter förändring för den egna personen. I ett sådant samhälle måste tekniken anpassas till den lokala kontexten för att göra nytta, t. ex. genom att poängtera att den tillgängliga informationen är användbar för alla i samhället.⁷¹ Det är alltså viktigt att anpassa IT för möjliga användare i utvecklingsländer genom att se till den lokala kontexten och basera tekniken på den lokala kulturen. Annars kommer tekniken inte att möta den existerande praktiken och verkligheten.

Bilden Hagens ger av bönderna antyder att de inte är intresserade av information. Samtidigt visar hon vilka informationskällor de använder istället för de, enligt henne, korrekta. Sturges och Neill poängterar vikten av att anpassa sin syn på vad som är information. Enligt dem kan man, från ett annat perspektiv, mycket väl säga att Afrika är en informationsrik kontinent (i motsats till begreppet informationsfattigdom som oftare används om kontinenten) på grund av den rika muntliga tradition som finns där.⁷² De informationsbehov Hagens bönder uttrycker är inte den typen av behov som

⁷¹ Hagens, Marjon, 2002, "ICT in a Developing Context", <http://www.ictupdate.cta.int/index.php/article/view/169> & Hagens, Marjon, 2003, "Socio-cultural Factors and ICT Adoption", s. 3.

⁷² Sturges & Neill, 1998, s. 12.

ett bibliotek eller Internet kan tillgodose dem med. Det är istället förmedlad kunskap baserad på empiri och förtroende för informationsförmedlaren som är det viktiga i sammanhanget. Enligt Sturges och Neill löser många människor sina informationsbehov på detta sätt, och den orala traditionen är, enligt dem, särskilt stark inom jordbruk men även traditionell medicinsk kunskap.⁷³

When we look at the African information scene, we find information and other related needs satisfied from personal knowledge or by experimentation; we find resort to traditional wisdom, through the mediation of chiefs and other local authority figures; we note the significance of markets and other informal meeting places for information transfer. All of these relate to societies organized on a radically different basis from that which is posited as the starting point for formal information services like those found in Northern industrialized countries.⁷⁴

Flera kritiker anser att det i många länder finns betydligt mer akuta behov hos befolkningarna än tillgång till Internet; vatten, mat, sjukvård och utbildning är mer grundläggande behov än att minska 'digital divide'. Rowena Cullen anser att man, genom att t.ex. installera Internet i en afrikansk by med hjälp av satellitmottagning och batteridrivna datorer, fokuserar på fel del av utvecklingen. Tekniken och Internet i sig innebär inte utbildning, läs- och skrivkunnighet och webben kräver vissa kunskaper för att man ska kunna finna och tolka den information som finns tillgänglig där. Istället borde man införa användandet av grundläggande teknik för att t. ex. främja traditionella former av utbildning och jordbruk.⁷⁵ När det gäller en afrikansk by tycks detta vara självklart, men samma argument används för att avfärda 'digital divide' på en nationell nivå. Denna syn på utvecklingsarbete med hjälp av IT beskriver Manuel Castells som djupt felaktig. Han anser att ett land, utan en Internetbaserad ekonomi och styrning, har små utsikter att klara sina utvecklingsbehov och skapa en ekonomiskt, socialt och miljömässig hållbar grund för landet. Eftersom ekonomin har blivit Internetbaserad och på grund av hur information idag hanteras via Internet menar Castells att det inte lämnas många andra alternativ för utveckling. Trots att Internetutvecklingen har lett till marginalisering anser Castells att denna utveckling går att vända. Det är, enligt honom, bl.a. en fråga om kunskap, politisk vilja, uppbyggnad av teknisk infrastruktur, utbildning och ekonomi.⁷⁶

⁷³ Sturges & Neill, 1998, s. 53 & 58.

⁷⁴ Sturges & Neill, 1998, s. 62.

⁷⁵ Cullen, Rowena, 2001, s. 312.

⁷⁶ Castells, Manuel, 2001, s. 272 f.

En mer kritisk röst är antropologen Paula Uimonen. Tanken att den fattiga världen genom IT ska kunna förbättra sin levnadsstandard kallar hon för ”new information development paradigm”. Termen ’digital divide’ används för att beskriva skillnaderna mellan samhällen och samhällsgrupper i termer av ”information haves and have nots and information rich and poor”. Detta har blivit det vanligaste sättet att beskriva ojämlik tillgång till informationsteknik. ’Digital divide’ är inte endast skillnaden mellan dem som har tillgång till information och dem som inte har det, utan beskriver en ”developmental divide” som går mycket djupare. Genom att sammanlänka utveckling med ett teknokratiskt synsätt antyder man, enligt henne, att framsteg är oskiljbart från tekniskt utveckling.⁷⁷

[...](T)he notion that people’s information resources are solely dependent on technology is rather untenable. This is not to say that information processing technologies do not affect, and in many ways augment, cognitive and communicative patterns. They do. But to suggest that those who have access to information technology are information rich, while those who don’t are information poor is too simplistic of a view.

By correlating information with technology, the concept of information rich/poor denies the validity of different types of knowledge that people possess, much of which is transmitted by other means than those of advanced digital technology.⁷⁸

Föreställningen om informationssamhället bygger, enligt Uimonen, på konceptet samhällelig inkludering, vilket i detta fall definieras av tillgång till informationsteknik. Det enda alternativet till denna inkludering är exkludering, som definieras av obefintlig tillgång till informationsteknik. En vanlig föreställning inom den informationssamhälleliga diskursen, är att u-länder genom informationsteknik kan hoppa över steg i utvecklingsprocessen. Denna tanke har överhuvudtaget länge funnits inom forskning. Genom att låna från utvecklade länder förväntas utvecklingen automatiskt följa med. Denna bild finns även hos dem som utformar policyer för hur ’digital divide’ ska motarbetas och avspeglas därför även i det praktiska arbetet hos t. ex. biståndsorganisationer.⁷⁹ Sturges och Neill anser dock att denna idé om att hoppa över steg i utvecklingen med hjälp av datorer, trots allt inte är helt tokig. För detta krävs det dock ett större engagemang än vad Afrikas ledare idag visar. Sturges och Neill anser att om den högsta kvalitet av infrastruktur för telekommunikationer

⁷⁷ Uimonen, Paula, 2001, [Transnational Dynamics@Development.Net](#): *Internet, Modernization and Globalization*, s. 94 f. OBS! Detta är, titeln till trots, en tryckt bok.

⁷⁸ Uimonen, 2001, s. 96.

⁷⁹ Uimonen, 2001, s. 96 ff.

sattes in, skulle de många problem kontinenten möter vara enklare att lösa.⁸⁰ Hur detta i praktiken skulle gå till ger de dock ingen förklaring till.

Brendan Luyt, forskare inom Biblioteks- och informationsvetenskap vid University of Western Ontario i Kanada, anser att den framträdande plats 'digital divide' har fått på den politiska agendan inte nödvändigtvis speglar dess betydelse. Han hävdar att det finns många som har något att vinna på att frågan förs fram och urskiljer fyra grupper med intresse av frågan: "informationskapitalet", de som besitter makt i utvecklingsländer, "utvecklingsindustrin" och det globala civila samhället. Informationskapitalet letar efter billig arbetskraft och nya marknader. Utvecklingsländer som tidigare främst har fått fungera som tillverkningscentra kan, i och med att den nya tekniken utvecklas även inom tjänstesektorn och även sådana företag kan nu tillämpa utlokalisering av sina tjänster. Detta leder i sin tur till en större marknad för de som producerar och säljer tekniken (oftast i utvecklade länder).⁸¹ U-ländernas elit tar emot stora summor pengar i och med att frågan har kommit upp på agendan och (som tidigare diskuterats i uppsatsen) leder IT, åtminstone till en början, till att öka rikedomarna hos de som redan har dem. Utvecklingsindustrin har i och med denna fråga fått en ny legitimitet och har, på grund av frågans prioritet, tillgång till större summor än de annars skulle få förfoga över. Även mindre grupper i samhället, som t.ex. människorättsorganisationer, vinner på denna frågas aktualitet. De får i och med den nya tekniken ett nytt forum genom vilket de kan nå ut till fler människor trots att de ofta har begränsade resurser.⁸²

Scott Robinson anser att trots att marginaliserade grupper många gånger har något slags tillgång till informationsteknik, antingen genom telestugor eller "community centers", har de inte tillgång till material som är relevant för att förändra deras levnadssituation. De blir inte heller särskilt benägna till att försöka lära sig att använda hjälpmedlen när det enda de kan få tillgång till via dessa är "infotainment"⁸³ och inte alls någon information som förbättrar deras levnadsstandard.⁸⁴

⁸⁰ Sturges & Neill, 1998, s. 46.

⁸¹ Luyt, Brendan, 2004, "Who Benefits from the Digital Divide?", s. 4 ff.

⁸² Luyt, 2004, s. 27 f.

⁸³ Infotainment beskrivs i *Nationalencyklopedin* som en genre inom radio och TV där information och underhållning blandas. <http://www.ne.se>. Jag skulle dock här vilja vidga begreppet till att även omfatta andra medier såsom t.ex. Internet, vilket Robinson syftar på i sin artikel.

⁸⁴ Robinson, Scott, 2004, *Towards a Neoapartheid System of Governance with Tools*, s. 2.

4.3 Biblioteket som demokratisk institution

Att bibliotek arbetar för att främja demokrati och alla människors rätt till information är något som ständigt tas upp när det talas om bibliotekets uppgifter. Särskilt folkbiblioteket har alltid sammankopplats med demokratiska ideal och bibliotek världen över har försökt använda dessa ideal i sin verksamhet genom att samla, organisera och förmedla sina resurser till användarna.

Nancy C. Kranich skriver i sin artikel om bibliotek och demokrati att:

Democracies need libraries. Since their inception, libraries have served as pivotal community institutions upholding, strengthening and realizing some of the most fundamental democratic ideas of our society. [...] They serve as the source for the pursuit of independent thought, critical attitudes, and indepth information. And in so doing, they guard against the tyranny of ignorance, the Achilles heel of every democracy.⁸⁵

Definitioner av bibliotekens demokratiska roll och dess vikt finns det många av, däribland i UNESCO:s folkbiblioteksmanifest. Har denna syn på biblioteket förändrats eller kommer den att bli förändrad i framtiden?

I och med den digitala och tekniska utvecklingen står biblioteken inför en stor omställning och helt nya utmaningar i sin verksamhet för att kunna fortsätta att arbeta för sina demokratiska ideal. Biblioteken måste gå från att fokusera på att utveckla sina samlingar och förmedla dessa, till att även utveckla verksamheten i relation till digitala medier. Tyngdpunkten ligger, enligt Stuart Hamilton och Niels Ole Pors, vid *The Royal School of Library and Information Science* i Köpenhamn, inte längre endast i samlingarna. Fokus har flyttats till användarna och deras möjligheter att med hjälp av modern teknik, kunna nå biblioteket när som helst, var som helst ifrån. En av de stora nuvarande och framtida utmaningarna är att kunna hantera konsekvenserna och möjligheterna med den nu pågående digitaliseringen av information.⁸⁶ Justin Chisenga vid *Department of Information and Communication Studies*, University of Namibia, beskriver bibliotekets roll som en långsam förändring från en bokcentrerad till en informationscentrerad institution, där tyngdpunkten inte längre ligger på samling och förvaring, utan mer på tillgång till och försörjning av elektroniska informationskanaler. Även bibliotekariens roll

⁸⁵ Kranich, Nancy C, 2001, "Libraries, the Internet and Democracy" *Libraries and Democracy: the cornerstones of Liberty*, s. 83.

⁸⁶ Hamilton, Stuart och Pors, Niels Ole, 2003 "Freedom of access to information and freedom of expression: the Internet as a tool for global social inclusion", s. 407.

förändras i och med detta; informationsbevararen blir specialist, instruktör och rådgivare i användningen av elektroniska resurser.⁸⁷

Bibliotekens nya roll redovisas även i en rapport, *Public Libraries and the Information Society* från 1997. Hamilton och Pors ser den som den än så länge bästa studien av folkbibliotek i Europa. De nya biblioteksuppgifterna, som de beskrivs i denna, fungerar som en förlängning av de gamla. De bygger på traditionella värderingar/begrepp såsom upplysning, lärande och tillgång och har alla sitt ursprung i demokratiska värderingar och betonar nya sätt att utveckla arbetet i den andan.⁸⁸

Bibliotekens uppgifter anses således vara desamma där tanken om institutionen som en demokratisk nödvändighet fortfarande spelar en betydande roll. Men har biblioteken tillräckliga resurser för att utveckla sitt arbete till att passa in i informationssamhället? Bibliotek existerar trots allt i den verkliga världen där de ofta har en snäv budget att verka inom och ibland utsätts de även för censur av visst material. Det har således alltid funnits restriktioner för hur mycket resurser bibliotek kan hålla med.⁸⁹ Eftersom detta är ett problem i utvecklade länder, hur ser det då ut i u-länder? Särskilt biblioteken i Afrika befinner sig i en underlig situation. De är produkter av kolonisation och har präglats av kolonistörernas syn på bibliotek. Detta har lett till stora biblioteksbyggnader som ofta står gapande tomma på grund av bristande resurser och frånvaron av användare. Användarna finner inte det material de behöver på biblioteken vars hyllor ofta står tomma eller fylls med böcker donerade av olika länder, ofta på fel språk och med fel innehåll.⁹⁰

På grund av bristen på lämplig teknik, personal utbildad i hantering av tekniken och finansiering har de flesta folkbibliotek i u-länder inga datorer och därmed heller inga OPAC.⁹¹ Datorer med Internetuppkoppling och tillgång till digitala bibliotek, tillgängliga för allmän användning, finns sällan. Detta betyder att bibliotek i u-länder redan befinner sig en generation efter i biblioteksutvecklingen. Utvecklingen av digitala bibliotek kommer fortsätta att kraftigt öka resursskillnaderna mellan bibliotek i u-länder och i-länder.⁹² Denna klyfta arbetar IFLA för att minska. Genom att skapa ett manifest hoppas de kunna bidra till att utvecklingen.

⁸⁷ Chisenga, Justin, 2000, "Global Information and libraries in sub-Saharan Africa" s. 180.

⁸⁸ Hamilton och Pors, 2003, s. 408.

⁸⁹ Hamilton och Pors, 2003, s. 410.

⁹⁰ Sturges & Neill, 1998, s. 92 ff.

⁹¹ Online Public Access Catalog, bibliotekskatalog på Internet.

⁹² Chowdhury, Gobinda G., 2002, *Digital Divide: How Can Digital Libraries Bridge the Gap?*, s. 2 f.

The IFLA Internet Manifesto skapades av IFLA-enheten IFLA Committee on Free Access to Information and Freedom of Expression (FAIFE) och antogs enhälligt vid en IFLA-konferens 2002:

Intellectual freedom is the right of every individual both to hold and express opinions and to seek and receive information; it is the basis of democracy; and it is at the core of library service.

Freedom of access to information, regardless of medium and frontiers, is a central responsibility of the library and information profession.

The provision of unhindered access to the Internet by libraries and information services supports communities and individuals to attain freedom, prosperity and development.

Barriers to the flow of information should be removed, especially those that promote inequality, poverty, and despair.⁹³

Manifestet uttrycker således att det är bibliotekets ansvar att se till att alla har obehindrad tillgång till Internet. För en del personer är biblioteket den enda plats där de har möjlighet att få tillgång till Internet. På så sätt hjälper biblioteket många att överkomma hinder skapade av sociala förutsättningar, som t.ex. skillnader i resurser, teknik och utbildning.⁹⁴

Hur ska detta manifest överföras i praktiken? IFLA uppmanar alla länder att stödja utvecklingen av Internet världen över, särskilt i utvecklingsländer, för att även befolkningen i dessa länder ska kunna ta del av Internets fria information. IFLA uppmanar även regeringar att utveckla en nationell infrastrukturutbyggnad för att ge alla landets invånare tillgång till Internet. Regeringarna bör också stödja obehindrad tillgång på bibliotek samt arbeta mot alla försök till att inskränka tillgången genom t.ex. censur. Även biblioteks-samfundet och beslutstagare på både nationell och lokal nivå bör utarbeta strategier, policys och planera för att överföra manifestets tankar i praktiken.

IFLA anser att tillgång till Internet ska följa deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna, och då särskilt artikel nitton.⁹⁵ Tillgång till Internet ska således inte bestämmas av någon ideologisk, politisk eller religiös censur, eller av ekonomiska hinder. Bibliotek ska förmedla Internet till alla oavsett ålder, nationalitet, kön, religion, politisk tillhörighet m.m. Bibliotek ska även stödja sina användare att söka den information de vill, hjälpa dem att finna de bästa resurserna och ge dem medel och kunskap för att kunna göra detta. På

⁹³ "The IFLA Internet Manifesto", 2002, IFLANET, <http://www.ifla.org/III/misc/im-e.htm> (2005-07-21).

⁹⁴ "Freedom of Access to Information, the Internet and Libraries and Information Services", 2002, IFLANET, <http://www.ifla.org/III/misc/im-e.htm> (2005-07-21).

⁹⁵ Artikel nitton behandlar alla människors rätt till åsiktsfrihet, yttrandefrihet samt rätten till att söka motta och sprida upplysningar och tankar oberoende av gränser och genom valfritt uttrycksmedel., Universal Declaration of Human Rights 1948, <http://www.unhchr.org> (2005-08-13).

grund av att mycket av den information man kan finna på Internet är felaktig och missledande, är det bibliotekets uppgift att främja ansvarsfull användning av Internets resurser och ge råd om relevanta källor. Liksom andra biblioteks-källor bör även Internet vara helt avgiftsfri att använda.⁹⁶

I och med detta manifest placerar IFLA biblioteken mitt i den informationstekniska utvecklingen. Man måste dock komma ihåg att detta är en vision, ett mål att sträva efter, och inte en beskrivning av verkligheten. Olika länder kommer att kunna uppfylla olika delar av manifestet, antingen helt eller delvis. Men trots detta kan manifestet fungera som ett medel för påtryckning av makthavare och andra för att framhålla bibliotekens roll i informationssamhället.

Biblioteksorganisationer, däribland IFLA, vill vara aktiva i kampen mot de skillnader i tillgång till information som idag finns. Christine Deschamps uttrycker detta nedan:

A relatively modest investment in technology, training and content would work wonders in making information and knowledge available to the information poor.

The skill, energy and commitment of the world's libraries will not fail you in the struggle to bridge the digital divide – provide you give them the resources required⁹⁷

IFLA:s manifest och Christine Deschamps citat uttrycker en vilja som ofta är synlig bland biblioteksfolk inom utvecklingsområdet. Det är ofta stora ord och ett äkta engagemang som ligger bakom. Men som detta kapitel visar så har bibliotek sällan de resurser som krävs för att uppfylla manifestet, och de är kanske inte heller alltid rätt institution för att göra det i alla samhällen.

⁹⁶ "Principles of Freedom of Access to Information via the Internet", 2002, IFLANET, <http://www.ifla.org/III/misc/im-e.htm> (2005-08-13).

⁹⁷ Deschamps, Christine, 2003, "Libraries Help Bridge Digital Divide", IFLANET, <http://www.ifla.org/V/press/dd280503pr.htm> (2005-08-13).

5 IFLA/ALP

5.1 Vad är IFLA?

The International Federation of Library and Information Associations and Institutions (IFLA) är en oberoende, internationell organisation som över hela världen arbetar med biblioteksfrågor både rörande informationskanaler och dess användare.⁹⁸

IFLA grundades i Edinburgh, Skottland 1927 och den var då en liten förening som till största delen bestod av nationella biblioteksföreningar och akademiska bibliotek. Som en av de första internationella, icke vinstbaserade biblioteksorganisationerna, kom IFLA att fungera som ett forum för bibliotekarier världen över där de kunde utbyta idéer och erfarenheter, främst inom det bibliografiska fältet. Till att börja med låg organisationens fokus till stor del på västvärlden, men efter andra världskriget utvidgades dess verksamhet och nu består IFLA av mer än 1700 medlemmar i totalt 155 länder världen över. I och med utbredningen ändrades också organisationens arbete; idag är dess huvuduppgift att främja internationell förståelse, samarbete, diskussion, forskning och utveckling inom alla biblioteksält.⁹⁹

Organisationen består av de styrande och verkställande organen Executive Board, Professional Board och Publication Board. Basen utgörs av IFLA:s alla medlemmar. Åtta så kallade divisioner fungerar som administrativa organ till cirka femtio professionella grupper. Dessa grupper består av sektioner, round tables och kärnprogram. Det egentliga arbetet sker i dessa grupper där ca 550 experter verkar. Det senaste tillägget till organisationen är kärnprogrammen som är fem till antalet: Universal Availability of Publications (UAP), Universal Bibliographic Control and International Marc (UBCIM), Preservation and Conservation (PAC), Universal Dataflow and Telecommunications (UDT) och

⁹⁸ "About IFLA", IFLANET, 2005, <http://www.ifla.org/III/index.htm> (2005-08-13).

⁹⁹ "IFLA: An Introduction", IFLANET, 1998, <http://www.ifla.org/III/intro98.htm>, (2005-08-13).

Advancement of Librarianship in the Third World,¹⁰⁰ numera vid namnet Action for Development through Libraries Programme (ALP).¹⁰¹

5.2 Vad är ALP?

De olika kärnprogrammen har permanenta adresser, oftast på forskningsbibliotek.¹⁰² ALP:s huvudkontor finns vid Uppsala universitetsbibliotek och är bemannat av en heltidsanställd kärnprogramschef, Birgitta Sandell, samt en deltidanställd person med administrativt ansvar, Gunilla Natvig. De svarar för programmets utveckling, koordinerar dess verksamhet, fungerar som ett kunskapscenter och samlar in pengar till verksamheten.¹⁰³

ALP bildades 1984 vid en IFLA-konferens i Kenya och var föremål för diskussion fram till 1990-1991 då det fick en tydlig utformning.¹⁰⁴ Till en början var huvudkontoret placerat i Haag, men på grund av finansieringssvårigheter och det stora svenska intresset med möjligheter till finansiering från Sida och Svensk biblioteks förening, flyttade kontoret slutligen till Uppsala. Diskussioner om kontorets placering har förts och många har talat för att det borde flyttas till någon av de regioner som dess verksamhet rör. 1997 var det meningen att kontoret skulle ha flyttat till Bangkok i Thailand (Asien och Oceanienregionen), men då blev representanter från de övriga regionerna (Latinamerika och Västindien och Afrika) oroliga för att de i fortsättningen skulle bli bortglömda och att alla resurser därmed skulle satsas i den region huvudkontoret då skulle befinna sig i. På grund av detta samt på grund av *Sidas* finansiering har kontoret blivit kvar i Uppsala och nu finns det inte några aktuella planer på att flytta det.¹⁰⁵

Förutom stödet från Sida, får ALP också stöd från bl. a biblioteksorganisationer, FINNIDA (finsk biståndsorganisation) och tidigare även från *DANIDA* (dansk biståndsorganisation).¹⁰⁶ Under 2004 fick ALP:s huvudkontor stöd från IFLA, Uppsala universitet, 17 olika biblioteksorganisationer och in-

¹⁰⁰ Tottie, Thomas, "Vad är IFLA?", BBL 1994:7 s. 199 f och "IFLA: An Introduction", IFLANET, 1998, <http://www.ifla.org/III/intro98.htm> (2005-08-13).

¹⁰¹ "Action for Development through Libraries Core Activity (ALP): Background", IFLANET, 2005, <http://www.ifla.org/VI/1/alp.htm> (2005-08-13).

¹⁰² *IFLA's Core Programme for the Advancement of Librarianship in the Third World – ALP*, 1992, s. 1.

¹⁰³ "IFLA Core Activity for the Advancement of Librarianship:ALP International Focal Point", IFLANET, 2005, <http://www.ifla.org/VI/1/admin/general.htm#1> (2005-08-13).

¹⁰⁴ "Action for Development through Libraries Programme Core Activity (ALP): Background", IFLANET, 2005, <http://www.ifla.org/VI/1/alp.htm> (2005-08-13).

¹⁰⁵ Intervju med Birgitta Sandell och Gunilla Natvig.

¹⁰⁶ Kenny, 1997, s. 17.

stitutioner, Sida och Uppsala universitetsbibliotek. För sina aktiviteter fick de under samma år främst stöd från Sida, Finska utrikesministeriet, Svensk biblioteksförening och IFLA. Förutom detta stöd har även stora summor samlats ihop från olika håll av de ansvariga för de olika projekt ALP bedriver i regionerna.¹⁰⁷

ALP:s uppgift är att utveckla bibliotekarieprofessionen, biblioteksinstitutioner och biblioteks- och informationstjänster i utvecklingsländer i Afrika, Asien och Oceanien, Latinamerika och Västindien. I detta arbete krävs mycket nära samarbete med olika IFLA-organ, regionala och internationella organisationer samt med IFLA:s Division of Regional Activities.¹⁰⁸ Denna består av tre sektioner, en för Afrika, en för Asien och Oceanien och en för Latinamerika och Västindien. IFLA har ett kontor i varje region, i Dakar i Senegal, Bangkok i Thailand och Sao Paulo i Brasilien. Dessa har ett mycket nära samarbete med ALP:s huvudkontor och fungerar bl. a som rådgivare för arbetet i respektive region.¹⁰⁹

ALP:s arbete i de tre regionerna handlar främst om att:

- stödja biblioteksorganisationer, bl. a för att öka bibliotekarieryrkets status.
- stödja projekt för vidareutbildning och därmed utveckla bibliotekariers arbete.
- stödja etablering och utveckling av bibliotek och informationstjänster för allmänheten.
- stödja arbetet för läs- och skrivkunnighet, läsning och livslångt lärande.
- stödja informationsteknik och införandet av denna på olika nivåer samt i bibliotek som har liten tillgång till, eller helt saknar, informationsteknik.
- stödja seminarier och workshops med syfte att utarbeta modeller, riktlinjer och material samt etablera nätverk av specialister inom området för att minska gapet mellan de som har tillgång information och de som inte har det.¹¹⁰

¹⁰⁷ Natvig, Gunilla, 2005, *2004 Annual Report of the ALP Programme*, s. 1 f.

¹⁰⁸ "Action for Development through Libraries Programme Core Activity (ALP): Scope Statement", IFLANET, 2005, <http://www.ifla.org/VI/1/alp.htm> (2005-08-13).

¹⁰⁹ *IFLA's Core Programme for the Advancement of Librarianship in the Third World – ALP*, 1992, s. 7.

¹¹⁰ "Action for Development through Libraries Programme Core Activity (ALP): priorities", IFLANET, 2005, <http://www.ifla.org/VI/1/alp.htm> (2005-08-13).

ALP:s arbetsområde har dock ännu större räckvidd. ALP fungerar bl. a även som pådrivare för IFLA:s övriga arbete i u-länder. Eftersom ALP:s arbetsområde är omfattande, förutsätter det nära kontakter med *IFLA*:s professionella grupper och regionala och internationella organisationer.¹¹¹ Samarbetet mellan ALP och andra grupper innebär bl. a. pengainsamlingar, stipendier, konferenser, seminarier och workshops, publikationer och databaser.¹¹²

5.2.1 Strategisk plan 2004-2005

Under 2004 och 2005 har *ALP* fem olika huvudmål med specificerade aktionsplaner:

- Att hjälpa till i utvecklandet av mänskliga resurser.
- Att stödja utvecklingen av biblioteksorganisationer och deras arbete i att påverka utvecklingen av samhället.
- Att arbeta för bibliotek och läs- och skrivkunnighet, läsning och det livslånga lärandet i samarbete med skolan.
- Att arbeta för ny teknik och utveckling av elektroniska resurser och hjälpa till att sprida lokal information.
- Att stödja spridning av information och publikationer till samhället, med särskilt fokus på ursprungsbefolkningar.¹¹³

Dessa mål kan tyckas vara mycket olika vid en första anblick, men det är t.ex. inte endast den fjärde punkten som behandlar IT på bibliotek. Även under punkt två kan man hitta införandet av informationsteknik; en prioritet är att öka omfattningen av IT i läroplanen i biblioteks- och informationsutbildningarna i Östafrika. Eftersom IT har blivit en viktig fråga och många gånger ett nödvändigt komplement kommer det säkert att inkluderas i många av de andra aktionsplanerna.¹¹⁴

Under mål fyra finner jag de mest utvecklade planerna för IT. De hänvisar till IFLA:s huvudprioriteringar som handlar om att förse människor med obegränsad tillgång till information, bevara det intellektuella arvet, utveckla

¹¹¹ "Action for Development through Libraries Programme Core Activity (ALP): priorities", IFLANET, 2005, <http://www.ifla.org/VI/1/alp.htm> (2005-08-13).

¹¹² "Action for development through Libraries Programme Core Activity (ALP):scope statement", IFLANET, 2005, <http://www.ifla.org/VI/1/alp.htm> (2005-08-13).

¹¹³ *Action for development through Libraries Programme (ALP) Strategic Plan 2004-2005*, 2004, passim.

¹¹⁴ *Action for Development Through Libraries Programme (ALP) Strategic Plan 2004-2005*, s. 2.

bibliotekariers arbete och representera biblioteken på IT-marknaden. ALP:s handlingsplaner inom området är att:

- ge bibliotekarier i Asien och Oceanien stipendier för att de ska ha möjlighet att delta i utbildningsprogram.
- ge stöd till utbildning av bibliotekarier i Sydafrika i att sköta digitala och virtuella bibliotek.
- införskaffa medel för ett internationellt möte om forskning och användning av lokal information för att uppmuntra digitaliseringen av denna och resursdelning.
- anordna en workshop om bevaring av afrikanskt kulturarv.¹¹⁵

5.2.2 ALP:s projektstöd

Bibliotekarier, biblioteksorganisationer, biblioteksskolor och andra som vill utveckla samarbete, kunskap och tjänster inom det arbete ALP står för kan ansöka om projektstöd. Detta kan innebära projekt inom utbildning och vidareutbildning, stöd till biblioteksföreningar, bibliotekstjänster för allmänheten och ny teknik i biblioteksverksamheten.

Kriterierna för projektansökan är att projektet har relevans för flera länder i regionen/underregionen, eller att det, om det är nationellt, ska utformas som ett pilotprojekt med möjlighet att överföra på andra länder. Det ska även ha stöd från auktoriteter eller organisationer inom området, passa in i ALP:s pågående program och projektets huvudmål får inte vara byggnader och utrustning.

I projektansökan måste projektets syfte och bakgrund, målgrupp, ansvarig institution eller organisation och ansvarig person redovisas. Själva projektet, dvs. utformning, material, personal, metod, tid (max. fem år), projektbudget samt hur mycket i bidrag man vill ha från IFLA/ALP, ska också ingå. För att en projektansökan ska kunna godkännas måste den ha stöd från auktoriteter eller organisationer, kunna ge förslag till insyn samt innehålla förslag på utvärdering och redovisning. Det är även viktigt att ange vem eller vilka som kommer att arbeta med projektet samt deras kvalifikationer m.m.

Beslut om eventuellt godkännande av projekt tas av den regionala rådgivande kommittén och senare ger ALP:s rådgivande kommitté sitt slutgiltiga råd. ALP börjar då leta efter medel för att finansiera projektet och när detta

¹¹⁵ *Action for development through Libraries Programme (ALP) Strategic Plan 2004-2005*, 2004, s. 3.

finns, skriver man ett kontrakt.¹¹⁶ Som denna uppräknning visar, krävs det förhållandevis mycket för att kunna få bidrag från ALP. De är mycket noggranna med dokumentation och lämnar inget åt slumpen. Det är därmed mestadels seriösa projekt som finansieras.

5.3 ALP:s IT-projekt i praktiken

IT har redan från början varit en prioritet i ALP:s arbete i utvecklingsländer. I och med att omfattningen av IT-arbetet ökade, blev det till en uttalad del av programmet. Inom IFLA började man att föra allt fler diskussioner om IT i början på 1990-talet. I och med detta blev det en mer integrerad del av biblioteksarbetet och en datorisering av bibliotek påbörjades. Enligt ALP-kontoret kan man se en tydlig utveckling i deras IT-projekt där projekten har utvecklats i samma takt som tekniken har blivit allt mer avancerad. IT-projekten har även blivit fler till antalet genom åren.

Eftersom Sida är ALP:s största bidragsgivare, bestäms även ALP:s program mål i viss mån utifrån dess huvudsponsors policymål. Det finns en uttalad önskan från Sida om att ALP genom sitt program ska ägna sig åt fattigdomsbekämpning. Detta innebär att ALP mer ägnar sig åt gräsrotsprojekt än projekt på universitetsnivå, att organisationen i sin projektansökan har ett tydligt fokus på hur den genom sitt program kan motverka fattigdomen i världen m.m.¹¹⁷ Man kan tydligt se i ALP:s program mål att organisationen har tagit fasta på den kritik den fick i utvärderingen Sida gjorde av programmet 1997. Mycket av det som då kritiserades finns nu med som prioritet. ALP har antagit en mer holistisk syn på utvecklingsarbete och anger t.ex. fattigdomsbekämpning som viktigt för deras mål.

I alla sina projekt utgår ALP från regionernas enskilda behov, även detta något som också Sida står för. Ibland bygger projekten på forskning i regionerna, men det är inga renodlade forskningsprojekt utan rör sig snarare om erfarenheter från tidigare projekt och lärdomar av dessa. Genom samtal mellan kontoren i regionerna och IFLA:s sektioner kommer de fram till vad som är bäst för den aktuella regionen. ALP arbetar förhållandevis självständigt med sina projekt. Projekten rör sig dock inom IFLA:s ramar och följer IFLA:s

¹¹⁶ "Guidelines for ALP Project Applications", IFLANET, 2005, <http://www.ifla.org/VI/1/admin/general.htm> (2005-08-13).

¹¹⁷ Intervju med Birgitta Sandell & Gunilla Natvig.

prioriteringar och sedan bestämmer regionerna själva vad de kan ta till sig av detta.

I IT-projekten ingår många praktiska övningar för att deltagarna ska kunna öva upp sin datorvana. Vid undervisningstillfällena har ALP lagt märke till att det har varit en fördel att ha experter från regionen som undervisare. Dessa vet bättre vilka behov de medverkande har samt vilken nivå de ligger på och att de talar samma språk underlättar mycket.¹¹⁸ Något som stämmer väl överens med vad forskningen inom 'digital divide' har kommit fram till. Språk kan enligt den vara ett stort hinder i användningen av Internet, både på webben och i undervisningen. Elever som undervisas på det egna språket presterar i regel mycket bättre.¹¹⁹

Birgitta Sandell och Gunilla Natvig på ALP-kontoret anser att det har varit seriösa samarbeten som har gett goda resultat vid en första utvärdering. Det är dock svårt att veta vilken nytta projekten har i framtiden. Det är ofta meningen att den som blir utbildad i sin tur ska utbilda resten av personalen på biblioteket. Om detta fungerar bra så är det mycket lyckat.¹²⁰

Det är många gånger svårt att få tag på publikationer med beskrivningar och resultat av de projekt ALP har genomfört. De har publicerat utförligare rapporter i en skriftserie, *Project report*, som i de flesta fall finns att låna på bibliotek, men en del av projekten är endast redovisade i nyhetsbrev eller i projektrapporter som är skickade till ALP från de personer som har utfört dem. Jag har dock fått god hjälp av Gunilla Natvig och Birgitta Sandell att ur deras material göra ett representativt urval som ger en bild av hur deras arbete med IT-utveckling ser ut. Jag har fått ta del av rapporter, scheman över undervisning, nyhetsbrev, inrapporteringar från projekt, tryckta projektrapporter och beskrivningar av planerade projekt mm.

Jag kommer nedan att redogöra för några av ALP:s projekt för att ge en mer konkret bild av hur de arbetar i praktiken. Eftersom rapporterna från IT-projekten i Latinamerika och Västindien endast har publicerats på spanska har jag valt bort dessa och istället fokuserat på de projektrapporter som finns tillgängliga på engelska samt tidskriftsartiklar som beskriver enskilda projekt.¹²¹

¹¹⁸ Intervju med Birgitta Sandell & Gunilla Natvig.

¹¹⁹ Mutula, 2005, s. 126.

¹²⁰ Intervju med Birgitta Sandell & Gunilla Natvig.

¹²¹ Det finns bl. a. ett mycket intressant projekt som riktar sig till en indianbefolkning, med syfte att genom IT förbättra deras villkor på bl. a arbetsmarknaden (endast publicerat på spanska): *Acceso a los servicios bibliotecarios y de información e los pueblos indígenas de América Latina*, 2004.

Jag har valt att, genom att undersöka olika projekt som behandlar IT-utbildning av bibliotekarier i Afrikaregionen, se hur detta arbete har utvecklats genom åren. Jag har även tittat på ett projekt i planeringsstadiet som ALP för närvarande söker bidrag till samt planerar att utföra i alla tre regioner de verkar inom. Dessa projekt ger en bild av hur stor spridning det är på ALP:s IT-arbete, både ämnesmässigt och globalt.

5.3.1 Statistik över IT-projekt

På ALP:s hemsida finns listor på såväl avslutade och påbörjade som planerade projekt.¹²² Dessa projekt är uppdelade efter region, har ett namn, ett eget nummer, tidsperiod för projektet, redovisning av hur mycket pengar som investerats eller kommer att investeras, varifrån pengarna kommer, hur resultatet är redovisat och var det finns att tillgå samt övriga kommentarer som t.ex. kan handla om vem som har fått motta ett visst stipendium.

Eftersom det ibland är svårt att endast genom en titel avgöra vad projektet handlar om, har jag tagit hjälp av Birgitta Sandell och Gunilla Natvig på ALP:s huvudkontor som har gått igenom listorna med mig samt försett mig med aktuella listor som ännu inte finns tillgängliga på deras hemsida.¹²³ Det är inte helt lätt att avgöra vilka projekt som innebär arbete med IT, eftersom det allt mer blir integrerat i annat arbete. När det t.ex. handlar om ett projekt som rör distansundervisning, ingår även IT-utbildning i projektet för att göra distansutbildningen möjlig. På grund av detta har jag delat in projekten i två olika grupper: de som har IT som primärt fokus, dvs. med målet att lära människor att handskas med datorer och Internet, och de som använder IT som en del eller ett komplement. Det kan hända att några projekt som delvis har använt sig av IT inte kommer med i denna statistik, t.ex. på grund av att IT endast har använts i mycket liten utsträckning.

Det totala antalet ALP-projekt är 123, varav 99 är slutförda och 24 är planerade. Utav dessa 123 projekt behandlar 31 helt eller delvis IT. Av dessa projekt är det en övervägande del som uteslutande behandlar IT, endast nio stycken använder sig endast av IT som ett komplement.¹²⁴

I Latinamerika och Västindien finns det fem projekt som handlar om IT-utveckling, två pågående eller slutförda och tre planerade. I Afrika finns det

¹²² Se: *Action for Development through Libraries Programme Core Activity (ALP): publications*, IFLANET, 2005, <http://www.ifla.org/VI/1/alp.htm> (2005-08-13).

¹²³ Finns tillgängliga i uppsatsförfattarens ägo.

¹²⁴ Se Bilaga.

tretton IT-projekt, elva pågående eller slutförda och två planerade. I Asien och Oceanien finns det också tretton IT-projekt, varav tolv är pågående eller slutförda och ett är planerat.¹²⁵ Av dessa trettioen projekt är tjugosju helt eller delvis finansierade av Sida. I arton projekt står Sida ensam som donator och i nio projekt kommer pengarna från Sida samt någon annan donator. I endast tre av fallen finns Sida inte med som donator. Detta ger en bra bild av hur stort Sidastöd till ALP är.

Dessa projekt består bl.a. av stipendier för bibliotekarier i IT. Dessa får då möjlighet att resa någonstans och där genomgå en kurs i IT-hantering, och sedan när de återvänder hem lära ut det de har lärt sig till sina kollegor. Projekt kan även handla om att med hjälp av IT nå ut till landsbygdsbefolkning eller t.ex. en indianbefolkning i deras by. Med hjälp av IT kan de lära sig om sina rättigheter på t.ex. arbetsmarknaden samt ta del av annan information de har behov av.

ALP satsar numera mestadels på gräsrotsprojekt, men i början ägnade de sig även åt arbete på universitetsbibliotek i de tre regionerna. Detta arbete har så gott som försvunnit eftersom man inte anser att det kommer befolkningen till godo på samma sätt som när man satsar på folkbiblioteksutveckling.¹²⁶

5.3.2 Utveckling av bibliotekariers IT-kompetens i Afrikaregionen

ALP har i samarbete med IFLA:s Afrikasektion gjort upp plan för och genomfört fem seminarier i ämnet mikrodatorer på bibliotek i Afrika.¹²⁷ Tanken bakom projektet har varit att täcka så många olika språkområden som möjligt. Därför har seminarierna hållits i Botswana, Senegal, Marocko, Ghana och Sydafrika. Det senaste seminariet, som hölls i Sydafrika, riktade sig till bibliotekarier och andra som arbetar med information, som hade liten erfarenhet av datorer. Målet var att på detta sätt bygga upp en kompetens från grunden samt introducera deltagarna till den nya tekniken inom biblioteks- och informationsfältet.

De tidigare seminarierna riktade sig främst till bibliotekschefer med ansvar för datoriseringen på nationalbibliotek och forskningsbibliotek. Efter att de första seminarierna hade genomförts kunde arrangörerna konstatera att dessa

¹²⁵ *List of Approved Projects and Planned Activities in Africa, List of Approved Projects and Planned Activities in Asia and Oceania, List of Approved Projects and Planned Activities in Latin America and the Caribbean, List of Activities which have taken Place in Africa, List of Activities which have taken Place in Asia and Oceania, List of Activities which have taken Place in Latin America and Oceania.* (March, 2005)

¹²⁶ Intervju med Gunilla Natvig & Birgitta Sandell.

¹²⁷ Mikrodator, dator för grundläggande användande, t.ex. ordbehandling.

deltagare redan var privilegierade personer i de samhällen de verkade inom och att de redan hade tillgång till mycket ny teknik. Därför ville man hellre satsa på personer som annars inte skulle ha samma möjligheter.

Tjugosju bibliotekarier från mindre bibliotek och organisationer fick därför delta i seminariet i Sydafrika. Seminariets innehåll hölls på en mycket grundläggande nivå men var mycket omfattande. Deltagarna introducerades t.ex. till Windows och fick bekanta sig med Internet samt de olika sökmetoder som finns på webben. De fick även diskutera i grupp och utföra praktiska övningar på webben.

Birgitta Sandell ser projektet som mycket lyckat och den respons de fick från deltagarna beskrivs som mycket positiv och ibland till och med ”lyrisk”.¹²⁸ Detta projekt markerar en förändring i ALP:s arbete med IT. Från att ha inriktat sig på national- och forskningsbibliotek övergår de nu till att inrikta sin verksamhet på mindre enheter, något som tydligt syns i efterkommande projekt.

Med avsikten att utveckla bibliotekariers kunskap i IT-hantering hölls 2004 en fem dagar lång workshop för bibliotekarier på University of Botswana i Gaborone, Botswana, *Managing Digital and Virtual Libraries in Southern Africa: a training workshop for librarians*. Till denna workshop frångick ALP sitt dittills vanliga tillvägagångssättet, dvs. att bjuda in deltagare, eftersom de har upplevt att det sättet att arbeta på har varit ineffektivt. Det har inte gagnat de personer som har ett genuint intresse av att arbeta med IT-utveckling på respektive bibliotek.¹²⁹

Denna gång fick därför intresserade bibliotekarier själv skicka in ansökningar om att få delta. Denna ansökan skulle innehålla en beskrivning av varför de var intresserade av att delta samt ett projektförslag över ett IT-projekt de skulle vilja genomföra på det egna biblioteket.¹³⁰ Ytterligare ett krav var att deltagarna skulle rapportera hur deras egna projekt fungerar, sex månader, ett år och två år efter workshoppen. Tjugo deltagare valdes ut bland de sökande och de kom att representera tio afrikanska länder: Botswana (sex), Gambia (en), Namibia (en), Nigeria (en), Malawi (två), Mozambique (en), Sydafrika (tre), Swaziland (en), Zambia (en) och Zimbabwe (tre). Workshoppen bestod av teoretiska presentationer och empiriska övningar i flera block samt

¹²⁸ Sandell, Birgitta, 1997, ”ALPs mikrodatorseminarium i Sydafrika”, s. 45.

¹²⁹ Sandell, Birgitta, 1997, s. 45.

¹³⁰ Peters, Dale, Dr., 2004, ”Managing Digital Libraries: IFLA-ALP workshop in Gaborone, Botswana”, s. 5.

diskussioner mellan deltagarna. Efter projektets slut startades en diskussionslista på webben där deltagarna i efterhand kunde diskutera eventuella problem och dela med sig av sina erfarenheter.¹³¹

De teoretiska föreläsningarna behandlade t.ex. ledarskap under förändring, utveckling av mänskliga resurser, juridiska aspekter, hur man hanterar elektroniska informationstjänster, stöd av nya funktioner på digitala bibliotek, hur man skapar elektronisk information, webbdesign, webbaserade bibliotekstjänster, elektronisk bevaring, hantering av projekt mm. Som denna uppräknning visar var det ett digert femdagarsprogram och det kan tyckas som om det skulle vara svårt att på kort tid ta in så mycket information. All denna information följdes dock upp i de praktiska övningarna där deltagarna fick överföra teori till praktik samt i diskussionerna där de fick möjlighet att samtala om sina nya erfarenheter med de andra deltagarna.¹³²

För att utvärdera workshopen fick deltagarna svara på ett frågeformulär. Kursgivarna hade förväntat sig stort intresse i ledarskapsfrågor men ett mindre intresse inom IT eftersom det är mer utav en utmaning. Till deras förvåning fanns ett stort intresse för IT-frågor bland deltagarna. I efterhand drar de dock slutsatsen att det var ett logiskt resultat, eftersom deltagarna måste ha upptäckt det stora behovet av IT-kunskap för att utveckla sitt arbete. Deltagarna visade ett stort intresse och var mycket nöjda med veckan.¹³³

5.3.3 Projekt: *Bridging the Information Divide*

ALP har utarbetat en beskrivning av ett projekt med arbetstiteln *Bridging the Information Divide* som de för närvarande letar ekonomiska bidrag för att kunna genomföra.¹³⁴ Projektet utgår från att människor utan tillgång till information kommer att bli än mer utestängda från arbete och kommunikationskanaler vilket i sin tur kommer att leda till både politisk och ekonomisk exkludering. Eftersom förmågan att handskas med information är grundläggande för att bekämpa denna exkludering anser ALP att det är viktigt att befolkningen har möjlighet att tillskansa sig information utan att behöva betala för den. IT på bibliotek är då ett sätt att nå ut till så många som möjligt.

¹³¹ Peters, Dale, Dr., 2004, *Report on the IFLA-ALP Workshop on Managing Digital Libraries Gaborone 23-27 February 2004*, s. 1 f.

¹³² *Managing Digital Libraries Programme*, passim.

¹³³ Peters, Dale, Dr., 2004, *Report on the IFLA-ALP Workshop on Managing Digital Libraries Gaborone 23-27 February 2004*, s. 3 f.

¹³⁴ Intervju med Birgitta Sandell och Gunilla Natvig.

Med projektet vill de ge gratis tillgång till datorer och Internet, samt ge utbildning i att handskas med den information dessa verktyg kan ge, i bibliotek i låginkomstländer i de tre regioner ALP arbetar inom: Asien/Oceanien, Afrika och Latinamerika/Västindien. De berörda länderna är Laos, Bangladesh, Nepal, Vietnam, Jordanien, Malawi, Mali, Zambia, Etiopien, Uganda, Tanzania, Kenya, El Salvador, Belize, Honduras och Bolivia. Detta urval har baserats på att de enligt UNESCO är bland de fattigaste länderna i världen, men som trots detta har nödvändig stabilitet, beredskap, en viss nivå av biblioteksutveckling samt ett engagemang hos biblioteksledningen.

Biblioteken kommer under projektet att förses med datorer och tillbehör, tillgång till Internet och utbildning av bibliotekspersonalen. Det kommer att vara ett pilotprojekt och ALP vill starta i Laos, eftersom de har de rätta förutsättningarna och eftersom ALP redan har kontakter där, och är övertygade om att ledningen är entusiastisk. Om projektet blir lyckat vill ALP överföra samma modell på de övriga länderna.

Fem bibliotek, helst folkbibliotek, kommer att få delta i detta pilotprojekt. Dessa kommer att utses med tanke på omfattningen av behovet och tillgång till rum för projektet. Nödvändig infrastruktur, säkra byggnader, elektricitet, telefonlinjer och utbildad personal är förutsättningar. Varje bibliotek bör få fem eller sex datorer, en för administrativt arbete och de övriga för allmänhetens bruk. Dessa datorer ska ge möjlighet till att skapa dokument som t.ex. brev eller CV, flygblad, Internetsurfning, möjligheter att skicka och motta e-post, skriva ut dokument (till en låg kostnad) och spara dokument.

En bibliotekarie från varje enhet kommer att få utbildning i att använda datorn för administration och de datorer som är ämnade för allmänheten. Sedan är det meningen att dessa bibliotekarier i sin tur ska utbilda resten av de biblioteksanställda. En användarguide, anpassad för biblioteket och samhället, ska tas fram och placeras vid varje dator.

Projektet kommer att utföras under minst fem år efter vilka en utvärdering kommer att genomföras och då eventuellt förlängas för en ny femårsperiod.¹³⁵

¹³⁵ Sandell, Birgitta, 2004, *Bridging the Information Divide: project description*, s. 1 f.

6 Sida

6.1 Vad är Sida?

Sida, Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete, är en statlig myndighet under utrikesdepartementet. Sida har 769 medarbetare varav 165 tjänstgör utomlands på ambassader och konsulat i andra länder (augusti 2004). *Sida* har ansvar för den största delen av Sveriges bidrag till utvecklingssamarbete internationellt.¹³⁶ Det är regeringen som utser generaldirektören samt de elva styrelsemedlemmarna. Dessa är företrädare för partierna i riksdagen, näringslivet, de fackliga organisationerna och organisationer som arbetar med utvecklingsarbete. Styrelsens funktion är till största del rådgivande.¹³⁷

Sida har samarbeten med 120 länder i Afrika, Asien, Latinamerika, Östeuropa och Centralasien. Riksdag och regering bestämmer över de ekonomiska villkoren, vilka länder som samarbetena ska omfatta samt vilken utformning de ska ha. Målet i stort för Sida är att de genom sin verksamhet ska kunna hjälpa fattiga människor att förbättra sina levnadsvillkor och minska fattigdomen i världen. En viktig utgångspunkt för Sidas verksamhet är att de arbetar för att skapa förutsättningar, men att det är länderna i fråga som bär ansvar för sin egen utveckling. De projekt Sida står för är sådant som länderna själva vill förbättra och satsa resurser på. Sida fungerar då genom att göra analyser över vilka insatser som behövs samt utveckla kunskap och kompetens och slutligen som förmedlare av kapital.

Sida arbetar bl.a. med frågor rörande bostäder, forskning, handelsavtal, hjälp till småföretagande, infrastruktur, rättssäkerhet, sjukvård och utbildning. Även krigs- och katastrofhjälp ingår i Sidas uppdrag. Sida arbetar dock sällan direkt med uppgifterna utan har cirka 1400 samarbetspartners, vilka ofta är svenska, däribland ALP.¹³⁸ I frågor som rör IT-utveckling är Sida mycket aktivt

¹³⁶ "Om Sida", <http://www.sida.se> (2005-08-13).

¹³⁷ "Sidas styrelse", <http://www.sida.se/Sida/jsp/polopoly.jsp?d=1610&a=37166> (2005-08-13).

¹³⁸ "Sidas uppdrag", <http://www.sida.se/Sida/jsp/polopoly.jsp?d=2939> (2005-08-13).

och deltar i många internationella sammanhang som t.ex. representanter i UN ICT Task Force samt på EU-nivå.¹³⁹ Även regeringen har i en proposition, *Shared Responsibility: Sweden's Policy for Global Development*, föreslagit att Sida ska ge ökad prioritet till biståndarbete för att minska den digitala klyftan.¹⁴⁰

6.1.1 Sidas arbete med IT i biståndet

I slutet av 1999 antog Sida en strategi för sitt arbete med IT i biståndet. Detta var ett steg mot att alltmer integrera IT som en del i all biståndsverksamhet. Våren 2001 tillsattes en arbetsgrupp vid Avdelningen för forsknings-samarbete (SAREC) som fick till uppgift att arbeta med IT-frågor. 2002 utfördes en omorganisering och IT-sekretariatet bildades.¹⁴¹ Detta sekretariat arbetar med att integrera IT-frågor i Sidas arbete och anpassa det till de olika avdelningar och ämnesområden som finns inom verksamheten.¹⁴²

Under uppsatsarbetet första del var den IT-strategi som Sida presenterade på sin hemsida, *Strategi för IT i biståndet*, från 1999. I denna beskrivs två sätt att arbeta med IT: tillämpning och teknik, varav Sida i första hand visar intresse för tillämpningen dvs. användning av IT för att nå de biståndspolitiska målen, där den främsta prioriteten är motverka fattigdomen i världen.

Sidas strategi från 1999 innehåller en vision för biståndsstödet för IT som innebär att stödja en snabb integration av IT i de länder som mottar deras stöd. Detta anser Sida är viktigt för att länderna i fråga ska kunna öka sitt kunskapsutbyte och kommunikation inom länderna och globalt. Visionen förmedlar synen på IT som ett användbart hjälpmedel och som en viktig del av utvecklingsarbetet. Genom att handla så snart som möjligt, anser de att länderna i fråga har större chanser att minska det redan stora informationsgapet.¹⁴³

Precis som i Sidas övriga verksamhet, är fattigdomsbekämpning det centrala även när det handlar om arbetet med IT-utveckling. Den ekonomiska utvecklingen i de olika länderna är, enligt Sida, beroende av IT-utvecklingen och därmed kan IT vara en indirekt åtgärd för fattigdomsbekämpning i u-länder. Insatserna kan effektiviseras med hjälp av IT som produktivitetshöjande verktyg. IT kan även vara en direkt åtgärd på så sätt att

¹³⁹ *Informationsteknologi för utveckling*, 2003, s. 1.

¹⁴⁰ *Digital Empowerment – A Strategy for ICT for Development (ICT4D) for DESO*, s. 3.

¹⁴¹ *Strategy and Action Plan for ICT in Development Cooperation*, 2005, s. 6.

¹⁴² *Strategy and Action Plan for ICT in Development Cooperation*, 2005, s. 25.

¹⁴³ *Strategi för IT i biståndet*, 1999, s. 6 f.

den kan ge fattiga grupper tillgång till information och kommunikation. I den strategiska plan Sida har för IT i biståndet poängterar de att även informationsfattigdom kan vara ett stort hinder för ekonomisk utveckling, och att IT, när dess infrastruktur är uppbyggd, kan bli ett billigt kommunikationsmedel.

Trots att kostnaderna för Internetanvändning idag är höga i u-länderna kan de, enligt Sida, sänkas. Dessa höga kostnader kan till en början bidra till att öka klyftan mellan rika och fattiga. Därför anser Sida att det är bra att biståndsorganisationer redan i ett initialt skede börjar arbeta för att stödja en snabb integration av IT i dessa länder. Genom att göra detta bidrar de till att öka utbytet av kunskap inom länderna och globalt. För att genomföra detta kan man t.ex. att bygga telestugor på landsbygden, något som Sida i denna strategi visar stort intresse för.¹⁴⁴

Sida ser IT som något som bör integreras i så gott som all verksamhet som de stöder. Detta främst på grund av att de vill motverka kunskaps- och kommunikationsgap mellan och inom länder. Sida vill hålla ett öppet synsätt och nära samarbete med sina partners när det gäller IT eftersom det är ett område med snabb utveckling och för att undvika stora misstag är det viktigt att föra en livlig konversation och lära sig av varann.¹⁴⁵

I många fattiga länder är det, enligt Sida, själva uppkopplingen som är det stora problemet. Många av dessa länder har inte tillgång till el (särskilt på landsbygden) eller telefon. Därför måste man, enligt Sida, utesluta en liknande modell för uppkoppling som den västvärlden har, dvs. enskilda hushållsuppkopplingar. Sida ser dock stora möjligheter i och med utvecklingen av mobiltelefoni och datateknik. Den största möjligheten för att ge så många personer som möjligt tillgång till uppkoppling är, enligt Sida, en uppkoppling på mikronivå, dvs. möjlighet för alla att på något sätt ha åtkomst till en dator med anslutning till Internet, t.ex. genom telestugor.¹⁴⁶

6.1.2 Sida och telestugor

Vid tiden för 1999-års strategis tillkomst var det mycket aktuellt med telestugsprojekt.¹⁴⁷ Man ansåg på Sida att den nya tekniken hade skapat förutsättningar för att t.ex. bygga billiga telestugor på landsbygden eller i fattiga stadsdelar och att möjligheterna till billig energi hade utvecklats med teknikens framsteg,

¹⁴⁴ *Strategi för IT i biståndet* s. 8 f.

¹⁴⁵ *Strategi för IT i biståndet* s. 11.

¹⁴⁶ *Strategi för IT i biståndet* s. 16 f.

¹⁴⁷ Telestuga är en plats där människor kan använda sig av datorer och Internet antingen gratis eller till en mindre kostnad. Är oftast del av biståndsprojekt.

t.ex. genom solceller och energilagring. Man skulle på detta sätt kunna ge många människor tillgång till information och kommunikation till ett lågt pris.¹⁴⁸

Dessa telestugor skulle då antingen kunna fungera som vinstdrivande företag, både som kedjor av stora företag och som småföretag, eller vara icke-vinstdrivande och skötas av organisationer eller kooperativ eller av myndigheter som utvecklingsprojekt. De antogs kunna ha sitt säte i t.ex. skolor, kommunalkontor eller andra offentliga institutioner. Sidas intresse för telestugor var främst planerat att gälla etableringsstöd, både genom finansiering och kunskap, för att starta telestugor i slumområden och på landsbygden. Eftersom dessa områden inte har starka kommersiella krafter trodde Sida inte att telestugor skulle komma att etableras inom en snar framtid i dessa områden utan stöd.¹⁴⁹

6.1.3 Ny teknik och Sidas framtida arbete med IT

Denna plan för IT i biståndet tycktes till en början vara tydlig och klar i avseende på telestugor. Detta är dock något som inte återkommer i hemsidans presenterade IT-projekt längre fram i tiden. Vad kan detta bero på? Jag tog kontakt med Anders Granlund, chef för IT-sekretariatet på Sida, och fick då veta att man inte längre ger något stöd till telestugor. Granlund berättade för mig att man tidigare hade trott att telestugor skulle vara lösningen på u-länders IT-problem, men att man nu har insett dess begränsningar. Dels har telestugorna svårt att fortsätta att fungera då biståndsorganisationers eller andra sponsorerers stöd avslutas och dels är de mycket känsliga för driftstörningar. De telestugor som har fungerat bäst finns i Sydasiens (Indien).

I stället för telestugor vill Sida nu satsa på att införa mobiltelefoni i utvecklingsländer. Det är då den nya sortens teknik, dvs. GSM med s.k. EDGE-teknik, som gör det möjligt att med hjälp av mobiltelefonen komma i kontakt med Internet. De ser även andra möjligheter till utveckling med hjälp av mobiltelefoni, t.ex. tjänster via röst, mms och sms, som bärare av stora potentialer för utvecklingsländer.¹⁵⁰

Under uppsatsens gång dök en ny IT-strategi upp, *Strategy and Action Plan for ICT in Development Cooperation*. Den tar vid där den förra slutade och de grundläggande ståndpunkterna är fortfarande de samma. Även denna

¹⁴⁸ *Strategi för IT i biståndet* s. 8 f.

¹⁴⁹ *Strategi för IT i biståndet* s. 18.

¹⁵⁰ E-postkommunikation med Anders Granlund, Sida.

strategi behandlar informationens och kommunikationens möjligheter till att minska fattigdom, t.ex. genom begreppet ”empowerment”.¹⁵¹ Detta betyder här att människor genom att få tillgång till information, även ska finna att de kan påverka och ta makten över sina egna liv. Den nya strategin förmedlar samma syn på utvecklingsarbete genom IT som den tidigare, men metoden för att nå målen har förändrats.

Sida anser sig vara nära ett genombrott i frågan om utvecklingen av trådlösa tekniker och att det är mycket troligt att småskaliga, decentraliserade affärsenheter kommer att uppkomma för att lösa problemen med kommunikation på landsbygden. Sidas IT-sekretariat vill stödja studier på detta område för att påskynda utvecklingen av denna möjliga lösning. Genom detta hoppas man kunna utveckla mallar för utvecklingsstöd och kunna finansiera pilotprojekt i de länder de samarbetar med.

För att förbättra tillgången till Internet i länder där bredbandslösningar inte är möjliga, vill Sida få till en uppkoppling via satellit, t.ex. i östra Afrika. Denna lösning blir billigare och effektivare på grund av att information inte behöver sändas via USA och Europa.

I övrigt prioriteras det som man på Sida kallar för e-tjänster, dvs. e-learning (utbildning), e-government (politik), e-health (hälsa), e-democracy (demokrati) som man har uppfattat att det finns en stor efterfrågan på.¹⁵²

6.2 Telestugor och bibliotek

Bibliotek och andra intressenter är dock fortfarande intresserade av telestugor eller ibland av s.k. community centers. Det finns inte särskilt mycket skrivet angående samarbete mellan bibliotek och telestugor, men eftersom telestugor på senare tid har varit ett prioriterat område för biståndsorganisationer, har även IFLA tagit upp frågan. Det verkar råda en allmän uppfattning om att bibliotek och telestugor står för vitt skilda arbetsområden.

I augusti 2004 under *World Library and Information Congress* i Buenos Aires i Argentina höll IFLA en workshop om telestugor. Konferensen började med att Robert Fuchs beskrev telestugor som fenomen, för att ge konferensens deltagare en bild av deras verksamhet. Jag har funnit denna beskrivning passande även för min uppsats, och för att ge en bild av de likheter och skillnader som finns mellan bibliotek och telestugor kommer jag här att återge

¹⁵¹ *Strategy and Action Plan for ICT in Development Cooperation*, 2005, s. 7.

¹⁵² *Strategy and Action Plan for ICT in Development Cooperation*, 2005, s. 18 f.

denna introduktion. Fuchs ger en kort historik om hur telestugor utvecklades i Sverige redan 1985 och i Amerika och Afrika under 1990-talet.¹⁵³ Detta tidiga svenska intresse för telestugor kan förklara Sidas tidigare stora entusiasm över fenomenet. Fuchs gör en jämförelse mellan bibliotek och telestugor som är utformad på detta sätt:

Tabell 1. Jämförelse mellan bibliotek och telestugor

Bibliotek	Telestugor
För information	För utveckling
Trovärdighet p.g.a. bibliotekariers utbildning	Informellt lärande genom mentor och coach
Bibliotek är system	Telestugor är teknik
För självhjälp	För utbildning
Tysta	Interaktiva
Planerade	Självskapade
Fokuserar på läs- och skrivkunnsighet	Fokuserar på IT-kunskap
I marknadens främre del	I marknadens mitt-bakre del

Källa: Robert Fuchs tabell i Assamoh-Hassan & Were, 2004, *Telecentres (TCs) Workshop, 24th August 2004*, s. 1

Han poängterar att telestugor inte är något slags cybercafé eller tekniskola och inte heller ett bibliotek även om det kan vara en del av ett. Han anser att telestugor och bibliotek skulle kunna stödja varandra på många sätt. Telestugor skulle bl. a kunna koncentrera sitt arbete till att förse lokalbefolkningen med information i enklare frågor i deras egen omgivning. Detta skulle kunna röra sig om information om hälsa, utbildning, jordbruk osv. Bibliotek skulle i sin tur kunna utöka omfattningen av sina tjänster till att även gälla telestugorna så att biblioteksrelaterade ärenden även kan uträttas där.¹⁵⁴ Denna uppdelning stämmer väl med min uppfattning om hur biblioteken fungerade förut, men stämmer detta verkligen fortfarande? Bibliotek i västvärlden har i och med den nya tekniken börjat utvecklas åt ett annat håll och har blivit mer likt en blandning av bibliotek och telestuga. Dagens bibliotek framhåller t.ex. vikten av att utbilda sina användare i informationssökning och IT-kunskap har blivit en central del av bibliotekariens yrke. Men som vi sett tidigare är biblioteks-

¹⁵³ Helena Assamoh-Hassan och Jacinta Were, 2004, *Telecentres (TCs) Workshop, 24th August 2004*, s. 1.

¹⁵⁴ Assamoh-Hassan & Were, 2004, s. 1 f.

situationen ofta en helt annan i u-länderna och ligger ofta en generation efter i den utveckling som vi redan har genomgått.

Under konferensen presenterades fyra fallstudier av telestugor i Benin, Laos, Ecuador och Nepal. Dessa presenterades av fyra olika personer som alla föreslog liknande åtgärder för att bibliotekarierna ska bli delaktiga i telestugornas arbete. Bibliotekarierna behöver bl.a. utbildning i hur telestugor bör skötas och lära sig att utbilda användare. Man bör introducera kurser i biblioteksutbildningen som även inriktar sig på telestugor och ge nya bibliotekarierna utbildning i att sköta dem. Bibliotekarierna behöver lära sig att telestugor också är kunskapscenter och ta till sig ny teknik i sitt arbete. Ett nära samarbete bör finnas mellan bibliotek, telestugor och samhället i övrigt.

Efter dessa presentationer ägnade sig deltagarna åt gruppdiskussioner där de nådde fram till några viktiga slutsatser vad gäller samarbete mellan telestugor och bibliotek. De kom bl.a. fram till att bibliotek, telestugor och även skolor skulle kunna verka i samma byggnader och ta del av samma utrustning. Bibliotekarierna och personalen på telestugorna behöver hela tiden uppdatera sin kunskap för att kunna förmedla relevant information. Även användarna behöver utbildning i hur de bör använda biblioteket och telestugan. För att detta ska fungera behövs stor IT-kunskap hos personalen i telestugorna och hos bibliotekarierna, som även behöver utveckla sin kunskap i att värdera information för att kunna hjälpa personalen på telestugorna att finna information som är värdefull för just den användaren eller det samhället. Bibliotek och telestugor bör fungera som partners och lära sig av varandra.¹⁵⁵

Konferensdeltagarnas slutsats är att telestugor existerar för att biblioteken inte räcker till. De kan nå ut till samhällen som inte har tillgång till bibliotek, förbättra tillgången till information och göra den mer praktiskt inriktad för de som behöver det, svara mot grundläggande behov i samhället, gå ut för att möta användarna, skapa en interaktiv spridning av information och introducera samhällen till IT, och därmed bidra till att överbrygga den existerande informationsklyftan. Ett samarbete vore fruktbart, men för att detta ska vara möjligt behöver bibliotekarierna ändra sin syn på telestugor som okvalificerade konkurrenter som inkräktar på bibliotekets område. Likaså måste den frivilliga eller IT-kunniga personalen vid telestugorna, förstå att bibliotek inte är institutioner med föråldrad syn på spridning av information. Telestugor skulle

¹⁵⁵ Assamoh-Hassan och Were, 2004, s. 4 f.

kunna lära sig mycket av bibliotek om organisation, värdering och spridning av information.¹⁵⁶

För att uppnå samarbetsmålet vill IFLA verka för att fler telestugor ska in-
stiftas, men detta ska ske mot en bakgrund av nödvändiga kunskaper såsom t.
ex. utbildning. Man vill gärna införa IT på bibliotek samt fortsätta att arbeta
med frågan inom olika IFLA-sektioner för att hitta bra sätt att få ett samarbete
till stånd. Det är också viktigt att arbeta för att sprida information om varför
detta samarbete är nödvändigt, till t. ex. donatorer.¹⁵⁷

6.3 ALP:s relation till Sida

Vart femte år lämnar ALP in en projektansökan till Sida. En ny ansökan har
lämnats in för 2005–2009. I denna ger ALP en teoretisk bakgrund till sina mål
och knyter an sina projekt till Sidas övergripande mål, främst fattigdoms-
bekämpning. ALP presenterar de fem följande årens planerade projekt i
kortfattade beskrivningar, region för region samt specificerar hur mycket bi-
drag de vill ha från Sida för varje projekt under det kommande året.

För sin verksamhet under 2005 begärde ALP 620 000 kr för sina projekt i
Asien och Oceanien, 460 000 för projekten i Latinamerika och Västindien och
470 000 kr för de afrikanska projekten. Förutom detta begärdes även pengar för
stipendier, läsprojekt samt huvudkontoret. Sammanlagt blev det 2 367 000 kr.
ALP har även lämat en översiktsplan för hur mycket pengar man vill ha under
resten av femårsperioden. Denna summa är sammanlagt 12 367 000 kr.¹⁵⁸
Denna projektansökan gick smidigt igenom och ALP fick till och med mer
pengar att förfoga över än de till en början hade begärt då Sida avrundade upp
till 13 000 000 kronor.¹⁵⁹

På Sidas hemsida finns inte mycket information om deras bistånd till
biblioteksverksamhet. Stödet till ALP kommer dock från Avdelningen för
demokrati och social utveckling (DESO) och inte från Avdelningen för Kultur
och Media där bl. a. läsfrämjande biblioteksprojekt finns. Denna placering
förflyttar ALP från den traditionella bibliotekskontexten och ger dem ett
bredare arbetsområde som även omfattar teknikutveckling. Detta synsätt
speglar den nya uppfattningen av bibliotek som informationsförmedlare via
olika medier inklusive ny teknik. Denna avdelning på Sida har författat en

¹⁵⁶ Assamoh-Hassan och Were, 2004, s. 6.

¹⁵⁷ Assamoh-Hassan och Were, 2004, s. 6 f.

¹⁵⁸ *IFLA/ALP Revised Project Application 2005-2009*, s. 1 ff.

¹⁵⁹ Intervju med Birgitta Sandell och Gunilla Natvig.

strategi, *Digital Empowerment – A Strategy for ICT for Development (ICT4D) for DESO* samt riktlinjer till denna, *Digital Empowerment – Guidelines to the DESO Strategy for ICT for Development (ICT4D)*.

Denna strategi intar en inställning till IT i biståndsarbete som placerar människor i centrum och fokuserar på innehåll och kapacitet snarare än teknik. Teknik betraktas som ett redskap med vilket man kan uppnå utvecklingsmål. *DESO* vill integrera IT i alla projekt och program där det finns skäl att göra detta.

IT i biståndsprojekt ska vara baserat på behov kombinerat med realistiska mål för vad IT kan uppnå. Projekten bör baseras på en holistisk syn på utveckling¹⁶⁰

Några exempel på prioritetsområden för IKT i utvecklingsarbetet är:

- Administrationsförändring och institutionsskapande
- Kulturell mångfald och kultur som demokratisk kraft
- Oberoende media och yttrandefrihet
- Tillgång till information
- Kompetens- och kunskapsutveckling¹⁶¹

Alla dessa områden kan man se i ALP:s utvecklingsarbete och mål. Detta stämmer väl överens med vad ALP vill verka för genom sina projekt.

¹⁶⁰ *Digital Empowerment – A Strategy for ICT for Development (ICT4D) for DESO*, 2003, s. 10 f.

¹⁶¹ *Digital Empowerment – A Strategy for ICT for Development (ICT4D) for DESO*, 2003, s. 18 f.

7 Slutdiskussion

Zygmunt Baumans och André Janssons olika globaliseringsteorier bildar en bakgrund till problemet med 'digital divide'. Det är lätt att applicera Baumans tankar om inkludering och exkludering på fenomenet och det hjälper till i förståelsen av detta komplexa begrepp. Likaså visar Janssons teorier om kommunikationsutvecklingens betydelse för globaliseringsprocessen andra sidor av problemet.

De lokaliserade, dvs. största delen av u-ländernas befolkning, finner sig avskurna från de nya information- och kommunikationsmedierna som har stor betydelse för hur information sprids och för demokratiskt deltagande. Deras egen värld krymper medan världen i stort växer och makten över deras liv finns bortom deras egen kontroll. Landets rika elit har, liksom det stora flertalet i västvärlden, blivit mobil i och med Internets uppkomst och spelar på maktens globala spelplan. De kan kommunicera globalt och omedelbart. Som Bauman säger så spelar kroppar ingen roll i cyberrymden, men cyberrymden spelar ändå roll för kroppar.

Bauman anser att de nya mediernas interaktivitet endast är en myt; i hans *synopticon* kan de lokaliserade inte göra annat än betrakta hur världen förändras framför deras egna ögon. Huruvida Internet verkligen kan ge enskilda individer en röst och medbestämmande i demokratin ställer även jag mig frågande till. Att inte ha tillgång till Internet anses av många vara förödande. På individnivå leder det till en utestängning på så sätt att deras egna valmöjligheter försvinner. De kan inte välja om de vill ta del av en viss information eller inte och i en demokrati är det fria valet individen kan göra viktigt. Om Internet används på rätt sätt kan det bidra till att förbättra levnadsvillkoren för en enskild individ eftersom tillgång till information också ger större inflytande över händelser i det egna livet. Samtidigt är sann tillgång svår att uppnå; förhindrande faktorer såsom språk, läs- och skrivkunnighet och innehåll (endast infotainment enligt Robinson) kan hindra även den som har fysisk tillgång till nätet.

Baumans teorier stöder dem som anser att 'digital divide' är ett problem som är värt sin stora uppmärksamhet. Enligt honom är den kommunikation som upplöser tiden och rummet den viktigaste maktfaktorn. Det arbete ALP utför kommer förhoppningsvis de lokaliserade till godo när alla krav för verklig tillgång har blivit uppfyllda. Även Sidas ansatser för att minska gapet, t.ex. genom e-demokrati ger fler möjlighet att ta del av det interaktiva mediet och inte endast förbli åskådare i *synopticon*.

Brendan Luyt anser att anledningen till att 'digital divide' har fått en så pass stor plats på agendan är att det finns många grupper som har något att vinna på denna utveckling. Detta är dock inte endast negativt då biståndsorganisationer i och med frågan, enligt honom, fått en ny legitimitet, vilken kan innebära ett ökat bistånd även inom andra problemområden som trots denna frågas aktualitet inte har försvunnit. Enligt många forskare får 'digital divide' alltför stor uppmärksamhet. De anser att biståndet först borde satsa på mer grundläggande frågor som mat och läs- och skrivkunnighet etc. Biståndet till detta område är kanske oproportionerligt stort, men det är fortfarande en viktig fråga. Trots eller mycket på grund av att man har kunnat konstatera att införandet av IT till en början innebär en ökad delning mellan rika och fattiga, anser Sida att IT snabbt bör integreras i biståndsverksamheten. De tror att man på detta sätt kan förkorta perioden av ojämlikhet. Huruvida detta stämmer är en fråga ingen kan svara på, men det är väl värt ett försök så länge övrigt bistånd inte helt glöms bort.

Paula Uimonen tillbakavisar tanken att utveckling är synonymt med teknisk utveckling vilken präglar en stor del av utvecklingsarbetet med IT. Det ligger mycket i detta inlägg då en del av de mest ivriga förespråkarna för detta synsätt har en alltför positiv syn på vad man kan åstadkomma genom teknisk utveckling. Man kan trots allt inte lösa världssvälten genom att ge alla tillgång till Internet. Enligt Jansson bidrar kommunikationsutvecklingen till globaliseringen som sammanlänkar världen och skapar därmed beroende mellan skeenden i olika delar av världen. Avstånd känns i och med detta mindre, något som Jansson benämner som tid-rum-komprimering. Kommunikationstekniken ger oss, enligt Jansson, därmed även friare flöden av information. Mindre organisationer som t.ex. ALP kan därigenom effektivisera sin verksamhet, nå ut bredare och kommunicera med fler trots sina begränsade resurser. Jansson anser att de gränser som nu existerar utgörs av kulturella och sociala faktorer istället för rumsliga, något som vi har kunnat se tydliga exempel på i t.ex. Bridges.orgs definition av sann tillgång. Tillgång bestäms till stor del av makter bortom den enskilda individen som tvingas till

anpassning. Nätets innehåll ser ut som det gör tills en större grupp får tillräckligt stor kunskap om det, tillräckliga resurser och bestämmer sig för att förändra det, t.ex. genom att utmana engelskans språkliga dominans.

7.1 ALP, Sida och bibliotek

Utifrån min undersökning kan jag konstatera att 'digital divide' är ett mycket föränderligt område inom biståndet. Tekniken utvecklas snabbt och nya möjligheter skapas i och med denna utveckling. Tekniken är idag bättre rustad för olika miljöer, t.ex. har Afrikas många gånger heta och dammiga miljö varit en förhindrande faktor eftersom tekniken inte har trivts i detta tillstånd, något som fungerar bättre med hjälp av dagens avancerade teknik.

I och med teknikens föränderliga natur tvingas även biståndstänkandet inom området till ständig förändring. Samtidigt som tekniken utvecklas och nya lösningar på olika problem framkommer och innebär möjligheter som tidigare inte funnits, betyder det på samma gång stora kostnader i uppdateringar av teknik och system samt en nära relation till aktuell forskning som går framåt med stormsteg. Under uppsatsarbetet har Sida bytt ut sin strategi för IT i sitt biståndsarbete från 1999 och den nya strategin presenterar en helt ny väg (tekniskt sett) för att uppnå de mål organisationen har. Den har trots detta till stor del behållit samma värderingar och syn på IT i biståndet.

ALP:s samarbete med Sida tycks inte innefatta information om sådana förändringar i Sidas ståndpunkter och biblioteks-biståndet verkar ligga ett par steg efter Sidas utveckling. På ALP-kontoret, inom IFLA och andra bibliotekssektorer finns det t.ex. fortfarande ett stort intresse för teletugor, medan Sida sedan en tid helt har övergett detta spår efter att ha konstaterat att det inte fungerar. Detta främst på grund av problem med att upprätthålla dem efter att biståndsorganisationen lämnat projektet. Sida har gått vidare och talar nu mest om satellituppkopplingar i u-länder som det mest lönsamma och varaktiga alternativet.

Sida nämner i sin strategi för IT i biståndet från 1999 att de vill hålla en nära kommunikation och samarbete med sina partners när det handlar om IT-arbete. Detta på grund av områdets föränderliga natur och för att därmed undvika misstag och lära sig av varandras erfarenheter. Enligt ALP-kontoret är deras arbete trots detta förhållandevis självständigt och de har utvecklat sitt arbete med IT genom egna erfarenheter. Eftersom Sida anser att det är av stor vikt att upprätthålla livliga diskussioner inom detta område förefaller det underligt att ALP:s arbete är så pass självständigt. Alla beslut Sida fattar

behöver inte nödvändigtvis omfatta ALP, men som partners borde de informera varandra om förändrade ståndpunkter. Att Sida anser att telestugor inte fungerar bra behöver inte betyda att de inte skulle kunna fungera i samarbete med ett bibliotek. Även biblioteket är en institution som kräver ständiga bidrag för att kunna bedriva sin verksamhet. I samarbete med ett bibliotek som har nödvändiga resurser, skulle en telestuga kanske kunna överleva. Telestugan skulle kunna inlemmas som en del av biblioteket, eller som en filial, t.ex. ute på landsbygden, dit bibliotekets resurser annars inte når. Jag anser att tanken bakom telestugor är bra – att människor ska ha nära tillgång till information utan alltför stora kostnader och utan att behöva äga en dator. Det samarbete IFLA föreslår mellan bibliotek och telestugor liknar mest det sätt på vilket bibliotek fungerar i västvärlden. Enligt detta förslag ska bibliotek och telestuga dela lokaler. Är det då överhuvudtaget nödvändigt med en telestuga? Kan man inte endast utveckla biblioteksverksamheten?

Men bibliotek har alltid haft begränsade resurser runt om i världen och den sämsta situationen finns inom u-länder, oavsett om det handlar om ointresse av bibliotek eftersom de av många ses som produkter av ett kolonialt förflutet eller korruption eller helt andra orsaker, kan man fråga sig om bibliotek är den enda institution som bör fungera som informationsspridare i dessa länder. Sturges och Neill anser att bibliotekstjänsten bör inrikta sig mer på informationsförsörjning i vardagen, precis som Fuchs föreslår att telestugor bör göra. Biblioteken kan inte stå utanför IT-satsningen som informationsförmedlare. Eftersom bibliotek ofta betraktas som en föråldrad institution, måste de visa att de även kan fungera i informationssamhället som en viktig förmedlare av information. Detta är något som IFLA har insett och de försöker också att marknadsföra biblioteket på detta sätt. Detta kan man bl.a. se i citatet av Christine Deschamps som även fått utgöra en del av titeln på denna uppsats.

Ofta, inom IFLA/ALP samt vissa delar av den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen, betraktas bibliotekens demokratibefrämjande roll som något självklart. Bibliotek uppfattas som en institution som står för demokratiska värderingar och som är till för alla. Men vilken nytta gör ett bibliotek fullt av böcker i ett land där läskunnigheten är låg samt där böckerna många gånger är gamla eller endast finns på främmande språk? Pema Malmgren skriver om detta i sin *magisteruppsats Surviving – Not Living*. Enligt henne bör biblioteken i Afrika satsa mer på den muntliga kulturen med t.ex. kassetter och videoband. Enligt Janssons teorier om social inbäddning, bestämmer samhällets strukturer vilken slags teknik och vilka informations- och kommunikationsformer som kan uppstå i ett samhälle.

Bibliotekssituationen i u-länder är många gånger en konstruktion kopierad på hur biblioteken fungerar i västvärlden. Denna form av informationsförmedling har alltså inte uppstått i det samhälle det verkar inom och därför har aldrig resurserna funnits som en naturlig del av samhället. Samma sak gäller nu för teknikutvecklingen och informationsförmedling med hjälp av teknik. Det finns dock en stor vilja inom biblioteksvärlden att lösa problemen. Detta syns bl.a. i IFLA:s Internetmanifest som kombinerar storslagen retorik med en stor portion god vilja. Bibliotekssamfundet tycks vara övertygade om att de kan lösa 'digital divide' och kanske är det precis denna övertygelse som krävs?

IFLA har öppnat sig för alternativa lösningar och föreslår ett nära samarbete mellan telestugor och bibliotek. De konstaterar att telestugor existerar eftersom biblioteken inte räcker till. Detta kräver en förändring i bibliotekens verksamhet om de vill fungera i vår tid med helt andra krav på snabb och aktuell informationsförmedling. Om en billig uppkoppling skulle vara möjlig att få till stånd i u-länderna, skulle det innebära en förhållandevis billig informationskälla för bibliotek i dessa länder. Eftersom de många gånger redan har problem med att hålla litteraturen på biblioteken aktuell skulle Internet kunna tillföra snabbt uppdaterad information. Det stora problemet blir då istället innehållet som ofta är på engelska och många gånger inte heller innehåller lokal relevant information.

Hur man än vänder på problemet tycks det inte finnas något rätt eller fel. Precis som de som forskar inom 'digital divide' är oeniga om det, på lång sikt, kommer att leda till en ökad delning mellan fattiga och rika eller ett jämlikare samhälle, ställer jag mig frågande till vad Internet kan göra för den enskilda individen. Även om en uppkoppling existerar finns det ofta alltför många hinder till verklig tillgång till information såsom Internet är utformat idag. Biblioteket kan fungera som en plats för tillgång till och utbildning i IT-användning, men Internets innehåll och språk gör det oåtkomligt trots den då skenbara tillgången.

Det syns tydligt i ALP:s verksamhet att Sida är organisationens största bidragsgivare. Sidas övergripande mål avspeglas tydligt i ALP:s verksamhet. Den kritik ALP fick motta i den utvärdering av programmet som utfördes 1997 har de tagit fasta på. ALP poängterar numera att de har ett fattigdomsperspektiv, vilket är Sidas övergripande mål. De har även börjat arbeta mer på gräsrotsnivå, något som även önskades av Sida. Detta, säger Birgitta Sandell och Gunilla Natvig på ALP-kontoret, är ett resultat av tidigare projektarbete då de upptäckt att arbete på gräsrotsnivå ger bättre resultat och kommer fler människor till godo. ALP arbetar främst genom projekt och deras IT-projekt

har utvecklats genom tidigare projekt. En tydlig brytpunkt i deras arbete med IT sker i projektet med mikrodatorer på bibliotek i Afrika. Från och med detta projekt arbetar ALP främst med gräsrotsprojekt inom IT.

Bakom ALP:s projekt finns inga studier. Självklart bygger deras arbete på IFLA:s värderingar som bygger på forskning, men som de säger på ALP-kontoret är deras projekt ”inga renodlade forskningsprojekt”. För att hålla sig à jour med den aktuella forskningen och dess nya idéer samt ta del av andras misslyckanden (och inte själv göra samma misstag) skulle ALP vinna på att etablera närmare relationer med forskningen inom området. Likaså bör forskningen ta del av olika organisationers praktiska arbete. Precis som Peter McFarren, har jag fått uppfattningen att mycket forskning aldrig blir mer än just studier i ämnet och att alla skulle vinna på ett närmare samarbete.

Sida säger sig främst arbeta för att skapa förutsättningar för utveckling, och detta inom områden som mottagarna gärna vill utveckla. Deras verksamhet fungerar genom att de bistår med analyser och kapital. Överhuvudtaget är de mycket noga med att påpeka att utvecklingsarbetet sker genom kommunikation med mottagarna och att formen på projekten bestäms utifrån detta. Eftersom *Sida* oftast arbetar genom sina partners, däribland ALP, förutsätts de ha samma syn i sitt arbete. Även ALP är noggranna med att påpeka att deras arbete sker på mottagarnas villkor och projektbeslut fattas genom dialog mellan huvudkontoret, regionkontoren, samt de personer som ska utföra projektet.

Både Sida och ALP har valt att integrera sitt arbete med IT med den övriga verksamheten. På Sida liksom hos ALP skedde detta gradvis. Sida författade en strategi för IT i biståndsarbetet och ALP lade till IT som en av sina prioriteringsområden. Hos ALP ingår IT numera i många projekt där det inte är primärt fokus, även om den övervägande delen av ALP:s projekt där de använder sig av IT också har det som primärt fokus.

Sida har inte en tydlig syn på bibliotek som en viktig del av utvecklingsarbetet med IT. Bibliotek nämns aldrig i de strategier de har för sitt arbete med IT i biståndet. Det närmaste de kommer är när de talar om att telestugor skulle kunna inhysas i redan existerande offentliga institutioner. *Sida* nämner dock aldrig biblioteket som eventuell institution. Det är därför svårt att utröna hur deras bibliotekssyn ser ut. Stödet till ALP kommer dock från Avdelningen för demokrati och social utveckling istället för Avdelningen för kultur och media där mycket annat biblioteksarbete är placerat (bl.a. läsfrämjande projekt). Anna Persson som tidigare har skrivit en uppsats om samarbetet mellan ALP och UNESCO och Sida har även kommit fram till slutsatsen att ALP och

UNESCO, i motsats till Sida har ett tydligt biblioteksperspektiv i sin verksamhet.

Det är svårt att avgöra hur lyckade ALP:s och Sidas projekt är. Jag har inte funnit många externa analyser av ALP:s verksamhet utan nästan uteslutande tagit del av deras egna utvärderingar. Sådana tenderar att vara positiva till det egna arbetet. Detta betyder inte att de inte stämmer, men de är dock svåra att verifiera. Sida borde därför ha gjort uppföljande analyser av ALP:s verksamhet. Förra gången de gjorde en sådan utvärdering var de förvisso imponerade, men de hade trots detta en del att invända på.

7.2 Avslutande kommentarer

IT som utvecklingsmedel är ett område som domineras av mycket retorik, även inom biblioteksområdet. IFLA:s Internetmanifest är ett tydligt exempel på hur man kan säga mycket och mena väl men inte ge några konkreta förslag till lösningar på problemet. Det är ett område som innebär stora penningssummor för regeringar i enskilda länder, biståndsmottagare och biståndsorganisationer och det är ett aktivt område inom forskningen och spänner över många olika ämnen och ger förslag på många alternativa lösningar. Trots detta kan vi endast vänta och se vad det biståndsarbete som nu utförs har för effekt. Det är svårt att värdera effekten av Sidas och ALP:s arbete inom området eftersom det, inom området, inte finns något rätt eller fel ännu. Jag anser dock att det är bra att ALP och andra biblioteksorganisationer samt den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen har gett sig in på området och börjat omdefiniera vad bibliotek står för. ALP har kommit en bra bit på vägen. De arbetar på gräsrotsnivå, för lokal information, är noga med vilka projekt de finansierar och vilka som utför dessa projekt. De utför utvärderingar av sina projekt och vill gärna ta del av deltagarnas åsikter efter avslutade projekt. Detta visar en vilja till självkritik och deras arbete har hittills utvecklats på detta sätt.

8 Sammanfattning

'Digital divide' är ett begrepp för att beskriva den ojämlika tillgången på Informations- och kommunikationsteknik världen över och inom länder. I och med Internets centrala position inom många samhällsfunktioner och vårt globala samhälle där internationell kommunikation är viktig, har tillgång blivit ett mått på utveckling. De personer som är utan tillgång till detta nya informationsmedium beskrivs som lokaliserade medan eliterna med tillgång blir sant globaliserade. Det finns många olika röster om huruvida Internet kommer att leda till ökad jämlikhet eller endast anpassa sig till samhället och aldrig komma de fattiga delarna av befolkningen till godo. Detta är en fråga som ännu inte har funnit sitt svar.

'Digital divide' har blivit en mycket aktuell fråga för olika biståndsorganisationer, däribland svenska Sida som har gett frågan hög prioritet. En av Sidas samarbetspartners är Action for Development through Libraries Programme (ALP), en av International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) sk. kärngrupper. ALP arbetar med biblioteksutveckling inom olika områden i u-länder i tre olika regioner, Asien och Oceanien, Afrika och Latinamerika och Karibien. En av deras huvudprioriteter är att införa IT i biblioteksarbetet i u-länder och på så sätt överbrygga 'digital divide'. ALP arbetar främst med detta genom olika projekt i regionerna. Sida är ALP:s största bidragsgivare, något som tydligt syns i deras verksamhet. De två organisationerna har gemensamma prioriteringar, t.ex. arbetar de båda med utveckling på gräsrotsnivå och deras huvudprioritet är att minska fattigdomen i världen.

Sida vill hålla en nära relation med sina samarbetspartners inom denna fråga på grund av dess föränderliga natur. Trots detta arbetar ALP nästan helt självständigt med sina projekt och ingen utvärdering av deras verksamhet har gjorts sedan 1997. Sida har inte heller informerat ALP om förändringar i deras ståndpunkter, något som har lett till olika prioriteringar i arbetet. Ett närmare samarbete mellan ALP och Sida skulle gynna båda parterna. ALP borde även

ta del av aktuell forskning främst för att få idéer till sin verksamhet och ta del av andras erfarenheter.

9 Käll- och Litteraturförteckning

Otryckt material

I uppsatsförfattarens ägo:

Intervju, Birgitta Sandell, kärnprogramchef, *ALP* och Gunilla Natvig, administrativt ansvarig, *ALP* (2005-03-07).

E-postkommunikation, Anders Granlund, chef för IT-sekretariatet, *Sida* (2005-04-18).

Action for Development through Libraries Programme (ALP) Strategic Plan 2004-2005 (Uppsala 2004).

IFLA/ALP Revised Project Application 2005–2009. (Uppsala 2005).

Managing Digital Libraries IFLA- Africa Section Workshop, Gaborone 23–27 February 2004, Programme (Uppsala 2004)

Natvig, Gunilla, *2004 Annual Report of the ALP Programme* (Uppsala 2005).

List of Activities which have Taken Place in Africa (Uppsala 2005).

List of Activities which have Taken Place in Asia and Oceania (Uppsala 2005).

List of Activities which have Taken Place in Latin America and the Caribbean (Uppsala 2005).

List of Approved Projects and Planned Activities in Africa (Uppsala 2005).

List of Approved Projects and Planned Activities in Asia and Oceania (Uppsala 2005).

List of Approved Projects and Planned Activities in Latin America and the Caribbean (Uppsala 2005).

Peters, Dale, Dr., *Report on the IFLA-ALP Workshop on Managing Digital Libraries, Gaborone 23–27 February 2004* (2004).

Sandell, Birgitta, *Bridging the Information Divide: Project Description*, (Uppsala 2004).

Tryckt material

- Andersson, Maria & Hedin, Carolina, *Surviving – not living. A study of a Library and its Users in Northern Tanzania*. Magisteruppsats i Biblioteks och Informationsvetenskap framlagd vid Inst. för kulturvetenskaper vid Lunds universitet 2002:2.
- Assamoh-Hassan, Helena & Were, Jacinta, *Telecentres (TCs) Workshop, 24th August 2004, World Library and Information Congress: 70th IFLA General Conference, Buenos Aires, Argentina, August 22–27, 2004* (Buenos Aires 2004).
- Bauman, Zygmunt, *Globalization The Human Consequences* (Cambridge 1998)
- Berglund, Viktoria & Sara Landerdahl, *Böcker som bistånd. Sidafinansierade biståndsprogram inom biblioteks- och informationssektorn*. Magisteruppsats i Biblioteks- och Informationsvetenskap framlagd vid inst. för ABM vid Uppsala universitet, nr 2004:209.
- Bridges.org, <http://www.bridges.org>.
- Bridges.org, *Spanning the Digital Divide: Understanding and Tackling the Issues* (2001) <http://www.bridges.org/spanning>.
- Castells, Manuel, *The Internet Galaxy – Reflections on the Internet, Business and Society* (Oxford 2001).
- Chen, Wenhong & Wellman, Barry, ”The Global Digital Divide – Within and Between Countries” *IT & Society*, 2004:7, s. 39–45.
- Chisenga, Justin ”Global Information and libraries in sub-Saharan Africa” *Library Management*, 2000:4, s. 178–187.
- Chowdhury, Gobinda G., *Digital Divide: How Can Digital Libraries Bridge the Gap?* (Glasgow 2002)
<http://www.cis.strath.ac.uk/research/publications>.
- Cullen, Rowena, ”Addressing the Digital Divide” *Online Information Review*, 2001:5, s. 311–320.
- Digital Empowerment – A Strategy and Action Plan for ICT for Development (ICT4D) for DESO*, Department for Democracy and Social Development (DESO), Sida (Stockholm 2003).
- Engström, Martin, *Use and Development of Information Technology at two University Libraries in Costa Rica*. Magisteruppsats i Biblioteks och Informationsvetenskap framlagd vid inst. för ABM, estetik och kulturstudier vid Uppsala universitet, nr 2001:86.

- Erlandsson, Ulf, "Industriland". *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se> (2005-06-21).
- Gundu Shibanda, George & Muisisi-Edebe, Isabel, "Managing and Developing the Strategy for Africa's Information in Global Computerization" *Library Management*, 2000:5, s. 228-234.
- Hagenaars, Marjon, "ICT in a Developing Context" *ICT Update: A Current Awareness Bulletin for ACP Agriculture*, 2002:9, <http://www.ictupdate.cta.int>.
- "Socio-cultural Factors and ICT Adoption", *I Connect Offline: Applying Knowledge to Development*, 2003:8, s. 3.
- Hamilton, Stuart & Pors, Niels Ole, "Freedom of Access to Information and Freedom of Expression: the Internet as a Tool for Global Social Inclusion" *Library Management*, 2003:8/9, s. 407–416.
- Hartman, Jan, *Vetenskapligt tänkande: Från kunskapsteori till metodteori*, (Lund 1998).
- ICT Secretariat, Strategy and Action Plan for ICT in Development Cooperation (Stockholm 2005).
- IFLANET, <http://www.ifla.org>.
- IFLANET, Action for Development through Libraries Programme and Core Activity (ALP), <http://www.ifla.org/VI/1/alp.htm>.
- IFLA's Core Programme for the Advancement of Librarianship in the Third World – ALP (Hague 1992).
- Information and Libraries in the Developing World 1: Sub-Saharan Africa*, red. Michael Wise & Anthony Olden (London 1990).
- Information and Libraries in the Developing World 2: South-East Asia and China*, red. Michael Wise & Anthony Olden (London 1993).
- Informationsteknologi (ICT) för utveckling*, Sida publikationer (Stockholm 2003).
- Jagell, Kristina, *Who Does the Mobile Library Reach? A Minor Field Study of the Bookmobiles of Bangkok, Thailand*. Magisteruppsats i Biblioteks- och Informationsvetenskap framlagd vid inst. för ABM, estetik och kulturstudier vid Uppsala universitet, nr 2003:178.
- Jansson, André, *Globalisering – kommunikation och modernitet* (Lund 2004).
- Kenny, Leo, *The Advancement of Librarianship in the Third World: A Core Programme of the International Federation of Library Associations and Institutions*. Sida Evaluation, 97:13 (Stockholm 1997).

- Kranich, Nancy C., "Libraries, the Internet, and Democracy". *Libraries and Democracy: the Cornerstones of Liberty*, red. Nancy Kranich (Chicago & London 2001) s. 83–95.
- Libraries in the Information Society*, red. Tatiana V. Ershova & Yuri E. Hohlov. IFLA Publications; 102 (Hague 2002).
- Luyt, Brendan, "Who Benefits from Digital Divide?", *First Monday*, 2004:8
www.firstmonday.org/issues/issue9_8/luyt/index.html.
- Magnusson, Lars, *Teorier om imperialism och globalisering* (Stockholm 2002).
- Malmgren, Pema, *Surviving – not Living. A Study of a Library and its Users in Northern Tanzania*. Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid inst. Bibliotekshögskolan vid Högskolan i Borås, nr 2000:33.
- McFarren, Peter, "The Challenges, Opportunities (and Frustrations) in Using ICTs as a Development Tool", *ICT – A Tool for Poverty Reduction. Challenges for Development Cooperation*, Utsikt mot utveckling 26, Kollegiet för utvecklingsstudier, Uppsala universitet (Uppsala 2005) s. 39–50.
- Mutula, Stephen M., "Peculiarities of the Digital Divide in Sub-Saharan Africa" *Program: Electronic Library and Information Systems*, 2005:2, s. 122–138.
- Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se>, (2005-06-21).
- Norris, Pippa, *Digital Divide. Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. Communication, Society and Politics (Cambridge 2001).
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights
<http://www.ohchr.org>.
- Ovesen, Jan, "Fjärde världen". *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se> (2005-06-21).
- Persson, Anna, *En studie av IFLA/ALP:s utvecklingsarbete i tredje världen*. Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid inst. Bibliotekshögskolan vid Högskolan i Borås, nr 2004:5.
- Peters, Dale, Dr., "Managing Digital Libraries: IFLA-ALP workshop in Gaborone, Botswana", *INASP Newsletter* 2004: June, s. 5.
- Robinson, Scott, "Towards a Neopartheid System of Governance with Tools", *Journal of Community Informatics*, 2004:1, <http://ci-journal.net>.

- Sandell, Birgitta, "ALPs mikrodatorseminarium i Sydafrika", *Biblioteksbladet* 1997:6, s. 45.
- Shibanda, George Gundu & Muisi-Edebe, Isabel, "Managing and Developing the Strategy for Africa's Information in Global Computerisation" *Library Management*, 2000.5, s. 28-234.
- Sida, <http://www.sida.org>.
- Strategi för IT i biståndet*, Avdelningen för ekonomi och verksamhetsutveckling, Sida (Stockholm 1999).
- Strategy and Action Plan for ICT in Development Cooperation*, ICT for Development Secretariat, Sida (Stockholm 2005).
- Sturges, Paul & Neill, Richard, *The Quiet Struggle: information and libraries for the people of Africa* (London 1998).
- Tottie, Thomas, "Vad är IFLA?" *Biblioteksbladet*, 1994:7, s.199-200.
- Uimonen, Paula, Transnational.Dynamics@Development.net: *Internet, Modernization and Globalization*, Stockholm Studies in Social Anthropology (Stockholm 2001).
- Wijasuriya, D E K & Huck-Tee, Lim & Nadarajah, Radha, *The Barefoot Librarian. Library Developments in Southeast Asia with Special Reference to Malaysia* (London 1975).

Bilaga 1

Lista på ALP:s projekt med IT

Projekt med IT som primärt fokus

Projekt nr. 3, 3b, 3d & 3e, *Workshops on Microcomputer Applications in Libraries for Library Managers*, region: Afrika, bidrag från Sida.

Projekt nr. 3c & 3f, *Workshops on Microcomputer Applications in Libraries for Library Managers*, region: Afrika, bidrag från bl. a. Sida.

Projekt nr. 4, *Five Scholarships a Year for three Years for Professionals to Attend a 3-months Training Course in Information Technology and Computerized Library Services*, region: Asien och Oceanien, bidrag från bl.a. Sida.

Projekt nr. 4a & b, *Scholarships in Information Technology*, region: Asien och Oceanien, bidrag från bl. a. Sida.

Projekt nr. 132, *Workshop on Information and Communication Technologies in Community Rural Secondary Schools in Africa*, region: Afrika, bidrag från Sida.

Projekt nr. 143, *Séminaire de formation à la conception de site WEB et à la recherche sur Internet/Training Seminar on the Conception of WEB Sites and Searching on Internet*, region: Afrika, bidrag från Sida.

Projekt nr. 146, *Seminar on the World Wide Web: their Design, Implementation and Management*, region: Afrika, bidrag från Sida.

Projekt nr. 150, *Managing Digital and Virtual Libraries in Southern Africa: a Training Workshop for Librarians*, region: Afrika, bidrag från Sida.

Projekt nr. 161, *Enhancement of ICT Curriculum Content and its teaching in LIS Schools of Eastern Africa*, region: Afrika, bidrag från Sida.

Projekt nr. 215, *Establishing a Database on Vietnamese Union Catalogue of Foreign Scientific and Technical Periodicals*, region: Asien och Oceanien, bidrag från Sida.

Projekt nr. 246, *The development for Self-training Package for Information Retrieval Using Distance Education Approach*, region, Asien och Oceanien, bidrag från Sida.

Projekt nr, 256, *Training Workshop on Information Technology and preservation Awareness Raising for Library and Information Paraprofessionals in the South Pacific Region*, region: Asien och Oceanien, bidrag från Sida.

Projekt nr. 261, *Scholarships in Information Technology*, region: Asien och Oceanien, bidrag från Sida.

Projekt nr. 262, *In-service training, Attachments for Middle Staff in Asia and the Pacific*, region: Asien och Oceanien, bidrag ej från Sida.

Projekt nr. 268, *Sub-regional Seminar on Public Library Services in the ASEAN/Asia Region: Changes and Challenges of Public Library Services to Bridge the Digital Divide*, region: Asien och Oceanien, bidrag från Sida.

Projekt nr. 351: Unidad didáctica Interactiva sobre procesos de Información documental en medio electrónico, region: Latinamerika och Västindien, bidrag från Sida.

Projekt nr. 354, *INFOBILA – Biblioteca Digital Latinoamericana y del Caribe*, region: Latinamerika och Västindien, bidrag från Sida.

Projekt med IT som komplement

Projekt nr. 16, *Seminar on Information Provision for Rural Communities in Africa*, region: Afrika, Bidrag från bl.a.. Sida.

Projekt nr. 40 & 40a, *In Service Training, Attachments for Middle or Senior Staff i Asia and the Pacific*, region: Asien och Oceanien, bidrag från bl. a. Sida.

Projekt nr. 40b, *In Service Training, Attachments for Middle or Senior Staff i Asia and the Pacific*, region: Asien och Oceanien, ej bidrag från Sida.

Projekt nr. 127, *Bart Nwafor Staff Development Programme*, region: Afrika, ej bidrag från Sida.

Projekt nr. 271, *International Symposium on the Research and Utilization of Chinese Local Chronicles*, region: Aasien och Oceanien, bidrag från Sida.

Projekt nr. 335, *Workshop to Design a Para-professional Programme for Distance Education in the Caribbean Region*, region: Latinamerika och Västindien, bidrag från Sida.

Projekt nr. 359, *Acceso a los servicios bibliotecarios y de Información en las comunidades indígenas de América Latina/Access to Library Service and Information in Indigenous Communities in Latin America*, region: Latinamerika och Västindien, bidrag från Sida.

Projekt nr. 368, *Training Attachments for Librarians in Central America*, region: Latinamerika och Västindien, bidrag från Sida.